

Original Article

The Role of Poets and Literary Societies in the Celebration of Ferdowsi's Millennium and the 1313 SH Congress

Musa al-reza Nazari¹, Hasan Delbari²

1. Introduction

Among the actions taken by Pahlavi I was the construction of Ferdowsi's Tomb and the holding of the Ferdowsi Millennium Congress in 1313 SH. The National Heritage Association (established in 1304 SH) put the construction of Ferdowsi's Tomb on its agenda. The construction of Ferdowsi's Tomb provided the groundwork for holding the Ferdowsi Millennium Congress in 1313 SH. The Ferdowsi Millennium Congress was the best opportunity for researchers and poets from Iran and other countries to meet officially.

By examining the documents of the Ferdowsi's Millennium celebration, we run across facts about the role of poets and literary societies on the sidelines of the 1313 Congress. The poets' praises of Ferdowsi and the *Shahnameh*, alongside the scientific achievements of the Congress, are noteworthy from a media perspective. The aim of this study is to investigate the reasons for the diminished role of poets and literary societies compared to the active participation of political and state agents, who, according to the authors, played an important role in the promotional aspect of the Congress and Ferdowsi's celebrations.

1. PhD Candidate of Persian Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran; email: mr.nazari@hsu.ac.ir

2. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran; email of the corresponding author: h.delbari@hsu.ac.ir

 <https://orcid.org/0009-0008-2395-7477>

 <https://orcid.org/0000-0003-4811-0009>

 <https://doi.org/10.48308/hlit.2025.239422.1385>



Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

The praise of Ferdowsi and the *Shahnameh* by poets and writers found an opportunity to emerge during the Constitutional Era and increased significantly around the 1313 Congress. Looking at the vast volume of eulogies during this period, the question arises: what were the reasons that led to the neglect of the role of poets and literary societies in the Congress and the Ferdowsi's Millennium celebration, and why were their eulogies not collected? In this study, after describing and explaining some instances of the studied poets' roles, the abundance of active poets and literary societies within cultural centers has been diagrammed.

2. Research Background

The topic discussed in articles and sources about Ferdowsi and his commemoration has no prior research. Moein Kargari and colleagues, in their article “The Contribution of Political Elites’ View and Action in the Establishment of Ferdowsi's Tomb”, argue that the necessity of paying attention to national identity and honoring cultural celebrities gradually moved from the level of cultural elites during the Qajar Period to the activism of political elites during the Pahlavi Era. This research does not pay attention to the role and the creation of poets’ motivation in the constructing of Ferdowsi's Tomb and the Ferdowsi Millennium Congress. Ali-Mohammad Tarafdari, in his article “Investigating the Process of and Approaches to the Holding of the Ferdowsi Millennium Ceremony in 1313 SH in the World”, argues that the commemoration ceremonies for Ferdowsi and the *Shahnameh* practically served as a platform for presenting an efficient image of the Pahlavi I government, which sometimes had a completely promotional aspect. This research also deals with the 1313 SH Congress from a historical perspective and does not pay attention to the role of poets and literary societies in the commemoration and praise of Ferdowsi.

3. Research Method

This research relies on the analysis of documents, memoirs, magazines and publications, reports, and proceedings of literary and scientific societies using a library method. The authors, while describing and explaining the references in the poets’ praise letters, have analyzed the role of poets and literary societies in the commemoration of Ferdowsi using an analytical method. The argumentative method of this research is inductive.

4. Discussion

Poets of the generation before the 1313 Congress, including Eshghi, Bahar, Adib-Nishaburi, and Forouzanfar, wrote poems with the intention of awakening the people and government officials and emphasizing the necessity of building a tomb for Ferdowsi. Apart from the scientific, cultural, and promotional dimensions of the 1313 Congress, this event is noteworthy due to the presence of poets and the reflection of its news in publications. A poem by Dringwater and Jamil Sidqi al-Zahawi in the Congress sessions and the eulogy by Abd al-Wahhab Azzam and other Khorasani poets during the inauguration of the tomb are examples of the media and promotional dimensions of Ferdowsi's commemoration.

The Ferdowsi Millennium celebration was held in cities across Iran and other countries. At the Ferdowsi celebration in Paris, Paul Fort read a poem titled “An Ode in Honor of Ferdowsi”. The qasida “Al-Ferdowsiyya” by Shibli al-Mullat and “Al-Ferdowsi” by Bishara al-Khuri indicate the Arab poets’ turning to the *Shahnameh* and praising Ferdowsi during this period.

Next, it is necessary to have a brief overview of the societies that played a role in holding the Congress and commemorating Ferdowsi.

4-1. Ferdowsi Reading Room

In the Ferdowsi Reading Room in the year 1301, Mirzadeh Eshghi spontaneously composed a poem and posed the question: "What should be done for Ferdowsi?"

4-2. National Heritage Association and the First Plan to Collect Special Eulogies for Ferdowsi

In the proceedings of the National Heritage Association (July 3, 1304 SH), it was proposed that Taqizadeh compile a collection containing translations of poems by François Coppée, Heine, Goethe, and compositions by Adib-Pishavari, Bahar, Forouzanfar, and Seyyed Nasrullah Taqavi, and that the proceeds from its sale be used for the cost of Ferdowsi's tomb (Navai, 1380: 107-108). The aforementioned proceedings represent the first unsuccessful attempt to collect eulogies for Ferdowsi.

4-3. Iranian Literary Society

Following the call of the Iranian Literary Society, the following individuals achieved top ranks in praising Ferdowsi: 1. Hossein Masroor with the composition of "In Ferdowsi's Tomb" or "Ferdowsinameh" 2. Mirza Abdolhossein Sheikh-ol-Molk 3. Sarvar Mohasses.

Nosratollah Kasemi in the introduction to the epic poem "Four Hundred Years After Ferdowsi" (Tehran 1313) and Asadollah Sani'ian in a poem titled "At the Celebration of Ferdowsi's Millennium" have referred to their literary mission. Gholamreza Rouhani and Abolhassan Varzi are other poets of the Iranian Literary Association. The ode "Ferdowsi's Celebration" by Vahid Dastgerdi is intended to thank the participants and literary associations.

4-4. Shiraz Literary Association

In the program of Ferdowsi Celebration Week in Shiraz (October 6-12, 1394), we encounter the role of the Fars Literary Association in holding the millennium celebration and eulogies from Sheikh Ali Abivardi, Nasser al-Din Salar Shirazi, Mohammad Hossein Khan Shoa, Ahmad Heshmatzadeh, Hamidi Shirazi, and Azad Moaddel. From Hassan Fasihi and Rouhani Vesal, a chronogram and an ode in praise of Ferdowsi remain.

4-5. Isfahan Literary Association

In the report of Ferdowsi's Millennium Celebration in Isfahan, no eulogy is mentioned, and Hossein Masroor's "Ferdowsinameh" is at the forefront of the eulogistic poems of this period.

4-6. Azerbaijan Literary Association

Mohammad Hossein Shahriar's poem titled "Memory of Ferdowsi Celebration" was first published in Azadi newspaper. In this poem, Shahriar thanked the participants of the Ferdowsi celebration.

4-7. Kerman Literary Association

The eulogy of Seyyed Mohammad Hashemi, director of *Bidari* newspaper and head of the Kerman Literary Association, indicates the activity of this association during the Ferdowsi celebration.

4-8. Kermanshah Literary Association

The Kermanshah Literary Association, with poets such as Seyyed Mohammad Gheytrat and Mohammad Ali Vahid, remained active for several years after the congress and was dissolved due to changes and transfers of the heads of the Department of Culture and founding members.

4-9. Shahpour School in Mashhad

Shahpour School, on the occasion of holding Ferdowsi's Millennium Celebration in Mashhad, issued a call for poems and articles, and we are unaware of the results of this competition. The formal Shahpour School association was formed from among the researchers of the Khorasan Literary Association.

4-10. Khorasan Literary Association

Abolghasem Habibollahi and Golshan Azadi, members of the Khorasan Literary Association, have eulogies that indicate the activity of the Khorasan Literary Association during the Ferdowsi celebration in Mashhad. Sheikh Ahmad Bahar and Mirza Mohammad Hassan Masoudi and other poets of Mashhad have eulogies and chronograms in their divans on the occasion of the inauguration of Ferdowsi's Tomb.

4-11. The Fate of Literary Associations after the 1934 Congress

Due to Reza Khan's pessimism towards the officials and their dismissal and exile, no significant legacy remained from the achievements of Ferdowsi Millennium Congress, and Reza Shah, by instrumentally exploiting the commemoration of Ferdowsi, was pleased with the Pahlavi-praising approach. With the end of the 1934 congress, the collection of articles on Ferdowsi's Millennium was published after nine years due to Reza Shah's anger towards Taghizadeh.

The first plan to collect special eulogies for Ferdowsi remained unfinished with Taghizadeh's departure from Iran. The Iranian Literary Association deviated from its method after the Congress and the results of the Iranian Literary Association's competition were not reflected in publications. The Kermanshah Literary Association was dissolved with the change of heads of the Department of Education, and the competition of the Shahpour School Association in Mashhad remained inconclusive with Bahrami's exile. All these unsuccessful efforts were due to Reza Shah's autocratic behavior and the formal and commissioned activities of the associations.

5. Conclusion

In the period under discussion, we have found approximately fifty-four poems by fifty-one Iranian and foreign poets. In addition to the scientific and cultural achievements of the 1934 Congress, poets played a significant role. The eulogies of the mentioned poets at the 1934 congress and Ferdowsi's Millennium Celebration in Iranian cities and other countries were the best media in the world of that time. Literary associations, especially the Iranian Literary Association, played an important role in holding Ferdowsi's Millennium Celebration. The literary associations of Shiraz and Mashhad played an active role in holding lectures and poetry readings and achieved the highest rank in terms of the number of poets praising Ferdowsi. The autocratic behavior and pessimism of Reza Shah, and consequently the dismissal and exile of government officials and the dissolution of formal associations, caused the role of poets and the activities of literary associations to remain dim until now.

Keywords: 1934 Congress, Ferdowsi's Millennium, Poets' role, Literary Associations, Eulogy



دوفصلنامه تاریخ ادبیات

دوره ۱۸، شماره ۱، (پیاپی ۸۹ / ۱) بهار و تابستان ۱۴۰۴

مقاله علمی - پژوهشی

صفحه ۲۰۶ تا ۲۳۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۵

نقش شاعران و انجمن‌های ادبی در برپایی جشن‌های هزاره فردوسی و کنگره ۱۳۱۳ شمسی*

موسی‌الرضا نظری^۱، حسن دلبری^۲

چکیده

در اوایل حکومت رضاشاه برگزاری کنگره ۱۳۱۳.ش و جشن‌های فردوسی در ایران و دیگر کشورها با ایده طراحان فرهنگی رضاشاه جهت تحکیم پایه‌های ملیت بود و در نشریات داخل و خارج از کشور انعکاس زیادی داشت. در کنگره هزاره فردوسی هشتاد و یک دانشمند و پژوهشگر خارجی و ایرانی شرکت داشتند. این کنگره در کنار دستاوردهای علمی و فرهنگی آن به لحاظ تبلیغی و نقش و حضور شاعران ایرانی و خارجی نیز حائز اهمیت است. نویسندگان این مقاله با بررسی منابع تاریخی و ادبی دوره رضاشاه به این فرض می‌رسند که در این بین نقش و نگرش شاعران و انجمن‌های ادبی در تقابل با کنشگری رجال سیاسی نادیده انگاشته شده است. در این جستار نویسندگان در پی آن هستند که به شیوه تحلیلی به بررسی علل و عواملی بپردازند که موجب شده است تا نقش شاعران و انجمن‌های ادبی کمتر نمود پیدا کند و جهت اثبات مدّعی خود به شرح و توصیف پندجاه و چهار شعر از شاعران ایرانی و خارجی و عملکرد ده انجمن پرداخته‌اند و در پایان داده‌های کمی جامعه آماری با رسم نمودار آمده است. ناآگاهی از نقش و

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری دانشجوی ادبیات حماسی، موسی‌الرضا نظری، است.

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، گرایش ادبیات حماسی دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. mr.nazari@hsu.ac.ir

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. (نویسنده مسئول). h.delbari@hsu.ac.ir

 <https://orcid.org/0009-0008-2395-7477>

 <https://orcid.org/0000-0003-4811-0009>

 <https://doi.org/10.48308/hlit.2025.239422.1385>



Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

حضور شاعران در جشن‌های فردوسی و کنگره ۱۳۱۳ و فراوانی ستایش سروده‌ها، معلول عواملی ازجمله بدبینی رضاشاه نسبت به کارگزاران دولتی، تبعید و عزل آنان و فرمایشی بودن فعالیت برخی انجمن‌های ادبی است. از دستاوردهای این پژوهش تثبیت نقش و حضور فعال شاعران و انجمن‌های ادبی در حاشیه کنگره ۱۳۱۳. ش و جشن هزاره فردوسی در شهرها و مراکز فرهنگی است.

کلیدواژه‌ها: کنگره ۱۳۱۳. ش، هزاره فردوسی، نقش شاعران، انجمن‌های ادبی، ستایش‌نامه

۱. مقدمه

یکی از وقایع مهم در دوره معاصر ساخت بنای آرامگاه فردوسی و برگزاری کنگره هزاره فردوسی در سال ۱۳۱۳ شمسی است. طراحان فرهنگی حکومت پهلوی بر آن بودند از این طریق پایه‌های هویت تاریخی و فرهنگی ایران و ایران‌گرایی را بنا کنند. سخنرانی ملک‌الشعرا بهار در سال ۱۳۰۲. ش در جهت ترغیب سردار سپه (رضاشاه) به ساختن آرامگاه فردوسی و آگاهی‌بخشی به مردم ایران اثرگذار بود (بهار، سوم خرداد ۱۳۰۲: ۴۳۳ تا ۴۳۴؛ نهم خرداد ۱۳۰۲: ۴۴۹ تا ۴۵۰). در این سال بهار قصیده‌ای در ستایش فردوسی و توجه دادن مردم به فردوسی سرود (بهار، سوم خرداد ۱۳۰۲: ۴۳۳ تا ۴۳۴). در پی تلاش بهار و دیگر طراحان فرهنگی رضاشاه (فروغی، حکمت و کیخسرو ارباب) انجمن آثار ملی در سال ۱۳۰۴. ش پایه‌ریزی شد و در بدو تأسیس موضوع بنای آرامگاه فردوسی در دستور کار قرار گرفت. ساخت آرامگاه فردوسی با تمام مشکلات مالی و موانعی که داشت، زمینه‌ای برای برگزاری کنگره هزاره فردوسی در مهرماه ۱۳۱۳. ش شد. کنگره هزاره فردوسی بهترین فرصتی بود که محققان، ادیبان و شاعران ایران و دیگر کشورها به طور رسمی دیدار کنند (افشار، ۱۳۶۵: ۳۷۸). این کنگره در روزهای دوازدهم تا شانزدهم مهرماه با حضور هشتاد و یک استاد و پژوهشگر در تالار دبیرستان دارالفنون تهران برگزار شد.

برگزاری کنگره هزاره فردوسی بازتاب گسترده‌ای در منابع و نشریات اوایل حکومت رضاشاه داشت. از بررسی اسناد و مدارک جشن هزاره فردوسی در شهرها و دیگر مراکز ادبی به گوشه‌هایی از فعالیت‌های انجمن‌های ادبی و نقش شاعران در ستایش فردوسی و شاهنامه برمی‌خوریم که در کنار دستاوردهای علمی و پژوهشی کنگره ۱۳۱۳ به لحاظ رسانه‌ای قابل توجه است و نسبت به عملکرد و کنشگری کارگزاران سیاسی و دولتی کمتر نمود پیدا کرده است. در این جستار بر آن هستیم که علت کم رنگ شدن نقش شاعران و انجمن‌های ادبی را در برابر کنشگری کارگزاران سیاسی و دولتی بکاویم که در منابع تاریخی این دسته اخیر بیشتر نمود پیدا کرده‌اند. شواهد و داده‌های آمده در این جستار از نقش و حضور فعال شاعران و انجمن‌های در پیرامون برگزاری کنگره و جشن فردوسی در شهرها و مراکز ادبی حکایت دارد.

در پژوهش حاضر پس از اشاراتی به اولین‌هایی که در ایجاد فکر برپایی آرامگاه فردوسی و برگزاری کنگره ۱۳۱۳ نقش داشته‌اند، به ستایش‌نامه‌های ویژه فردوسی و شاهنامه در پیرامون کنگره هزاره فردوسی پرداخته‌ایم تا گوشه‌هایی از تلاش شاعران و انجمن‌های ادبی در بزرگداشت و تجلیل از پایگاه بلند فردوسی در ادبیات ایران و جهان تبیین گردد. در دوره مورد بحث شاید کمتر شاعری از ستاینده‌گان فردوسی باشد که به استادی او در سخنوری اعتراف نکرده باشد. به‌طوری که محمدجعفر محجوب خالصانه‌ترین ستایش‌ها را مدحی می‌داند که «شاعری در حق شاعری دیگر بسراید که آن جز از روی احترام به استادی گوینده سلف و اعتقاد بدو نیست» (محجوب، ۱۳۷۱: ۴۲ تا ۴۳). در این دوره قصاید، جشن‌نامه‌ها و منظومه‌های خوبی از دیگر شاعران سراغ داریم که می‌توان آن‌ها را خالصانه‌ترین ستایش‌ها دانست که تاکنون در مجموعه‌ای مناسب و درخور شأن فردوسی عرضه نشده است. گردآوری ستایش سروده‌های این دوره و مناسبت‌های بعدی، می‌تواند کاری مهم در ارج نهادن فردوسی و شاهکار بی‌بدیلش در قالب ژانر جدیدی با نام ستایش‌نامه‌های فردوسی و شاهنامه باشد.

۱-۱. بیان مسئله

ستایش شاعران و نویسندگان از فردوسی و شاهنامه از دوره مشروطه مجال بروز می‌یابد و به‌طور گسترده‌ای در پیرامون کنگره ۱۳۱۳ رو به افزونی است. با مطالعه کارنامه انجمن‌های ادبی مراکز فرهنگی ایران به شاعران شناخته و گمنامی برمی‌خوریم که در ستایش فردوسی و شاهنامه سروده‌های قابل توجهی دارند و چینی آن‌ها بر اساس جریان‌های ادبی و تاریخ سرایش شعرها ضروری است. در نگارش تاریخ ادبیات با رویکرد زانری ضرورت دارد اسناد و مدارک بزرگداشت‌های فردوسی و شاهنامه و ستایش سروده‌های شاعران گردآوری و طبقه‌بندی شود. تدوین ستایش سروده‌های ویژه فردوسی و شاهنامه می‌تواند کاری مهم در جهت بزرگداشت فردوسی و اظهار حس قدردانی از میراث گرانبهای او باشد و این کار پیش‌نیاز هر نوع بحث و بررسی ادبی تاریخی در این باره است. کنگره ۱۳۱۳ در کنار بار علمی و پژوهشی خود با توجه به فراوانی ستایش سروده‌های ویژه فردوسی و شاهنامه حائز اهمیت است. هم‌زمان با برپایی کنگره شاعران قصیده‌ها و منظومه‌هایی در قالب مثنوی سرودند. با عنایت به انبوه ستایش سروده‌ها در پیرامون کنگره ۱۳۱۳ می‌توان این مقطع تاریخی را نقطه عطفی در بزرگداشت شاهنامه و فردوسی دانست که به لحاظ تکوین نوع ادبی ستایش‌نامه‌های فردوسی و شاهنامه حائز اهمیت است. با نگاهی به حجم انبوه ستایش سروده‌ها در پیرامون کنگره فردوسی این پرسش پیش می‌آید چه علل و عواملی موجب شد که تاکنون نقش شاعران و انجمن‌های ادبی در کنگره هزاره فردوسی مورد غفلت واقع شود و ستایش‌نامه‌های چشمگیر آنان گردآوری نشود؟

ستایش سروده‌های این دوره رسانه خوبی است برای بازنمایی زبان و اندیشه شاعرانی که با فردوسی و شاهکار او آشنایی داشتند و می‌خواستند از این طریق او را به مردم ایران و جهان معرفی کنند. با مروری بر منابع و نشریات به گوشه‌هایی از نقش شاعران و انجمن‌های ادبی پیرامون کنگره ۱۳۱۳ ش و جشن هزاره فردوسی برمی‌خوریم که از جنبه رسانه‌ای بزرگداشت فردوسی حائز اهمیت است.

پس از گردآوری و تدوین ستایش سروده‌های فردوسی و شاهنامه در پیرامون کنگره ۱۳۱۳ با مشاهده فراوانی شاعران و نام برخی انجمن‌ها نظیر انجمن آثار ملی، انجمن ادبی ایران، انجمن ادبی خراسان، انجمن ادبی کرمانشاهان و... این فرض مطرح می‌شود که احتمالاً شاعران و انجمن‌های ادبی در کنار کنشگری رجال سیاسی نقش مهمی در بزرگداشت فردوسی داشته‌اند.

۱-۲. روش پژوهش

این پژوهش به واکاوی اسناد، خاطرات، مجلات و نشریات، گزارش‌ها و صورت‌جلسات انجمن‌های ادبی و علمی به روش کتابخانه‌ای متکی است. در پژوهش تاریخی و ادبی حاضر مواد کار و داده‌های کتابخانه‌ای با روش تحلیلی توصیفی بررسی شده‌اند. جنبه تحلیلی آن تبیین نقش شاعران و انجمن‌های ادبی در بزرگداشت فردوسی است و وجه توصیفی آن شرح اشارات آمده در ستایش‌نامه‌های شاعران در ارتباط با جشن هزاره فردوسی و اقدامات انجمن‌های ادبی است. روش استدلالی این پژوهش به روش استقرایی از جزء به کل است.

۱-۳. پیشینه پژوهش

در پیرامون آرامگاه فردوسی و کنگره ۱۳۱۳ گزارش‌ها و مقالات زیادی وجود دارد که کمتر جنبه تحلیلی دارند. در این میان به نقش شاعران و انجمن‌های علمی و ادبی و تشکل‌های پیرامون کنگره پرداخته نشده است. موضوع مورد بحث این جستار در بین مقالات و منابع پیرامون فردوسی و بزرگداشت او پیشینه‌ای ندارد. کارگری و همکاران در پژوهشی با عنوان «سهم نگرش و کنش نخبگان سیاسی در برپایی آرامگاه فردوسی» بر آن‌اند که ضرورت توجه به هویت ملی و پاسداشت مشاهیر فرهنگی به تدریج از دوره قاجاریه از سطح نخبگان فرهنگی گذشت و به کنشگری نخبگان سیاسی در عرصه فعالیت‌های اجتماعی منجر شد که برآیند آن شکل‌گیری انجمن آثار ملی و آغاز روند طراحی و برپایی آرامگاه فردوسی بود (کارگری و همکاران، ۱۴۰۰).

۱۰۱ تا ۱۱۹). در این پژوهش با تمام سودمندی و تلاش علمی به نقش و ایجاد نگرش شاعران در بنای آرامگاه فردوسی و کنگره هزاره فردوسی توجه نشده است. از سویی در پژوهش‌های تاریخی و ادبی نمی‌توان تمایزی بین شخصیت ادبی و سیاسی اشخاصی نظیر محمدتقی بهار، علی اصغر حکمت و محمدعلی فروغی ایجاد کرد و مرزی بین کنشگری سیاسی - اجتماعی و نگرش فرهنگی - ادبی آنان قائل شد.

طرفداری در پژوهشی با عنوان «بررسی روند و رویکردهای برگزاری مراسم هزاره فردوسی ۱۳۱۳.ش در جهان» با بررسی اسناد و مدارک موجود در بایگانی‌ها و منابع کتابخانه‌ای بر آن است که این مراسم به بهانه بزرگداشت فردوسی و شاهنامه و عملاً پایگاهی برای ارائه تصویری کارآمد از حکومت اوّل به عنوان بانی پیشرفت کشور در سطح جهانی بوده که گاه وجهه‌ای کاملاً تبلیغاتی داشت (طرفداری، ۱۴۰۱: ۴۷ تا ۷۶). در این پژوهش نیز نویسنده بیشتر با اتکا به منابع تاریخی به ابعاد کنگره ۱۳۱۳.ش پرداخته است. در پژوهش‌هایی از این دست به نقش شاعران و انجمن‌های ادبی در این مراسم توجه نشده است که به اعتقاد نگارندگان سهم بزرگی در بزرگداشت فردوسی داشته‌اند.

۱-۴. ضرورت پژوهش

تدوین ستایش‌نامه‌های فردوسی و شاهنامه بر اساس تاریخ سرایش و سیر تحول آن‌ها می‌تواند زمینه بروز و شکل‌گیری ژانر ادبی ستایش‌های فردوسی و شاهنامه باشد. با گردآوری و چینش ستایش‌سروده‌ها به جای روش سنتی و معمول می‌توان به نقش و حضور شعرا و برخی نویسندگان و انجمن‌های ادبی در پیرامون کنگره ۱۳۱۳ پی برد. برخی پژوهندگان تاریخ ادبی از زیر ژانر ادبی ستایش‌نامه‌های فردوسی و شاهنامه غافل مانده‌اند که به لحاظ محتوایی زیرشاخه نوع ادبی مدح است. زرقانی در عین پرداختن به خیلی از ژانرها و زیر ژانرها در تاریخ ادبیات معاصر (نک: زرقانی، ۱۳۹۵، ج ۴: ۵۴ تا ۲۶۴) به ستایش‌نامه‌های فردوسی و شاهنامه توجهی نکرده است. اگر در گردآوری و چینش ستایش‌سروده‌ها به جای روش سنتی و معمول، تاریخ سرایش اثر (تداوم زمانی) و سیر تحول ادبی و جریان‌های فکری و ادبی لحاظ شود، در مسیر تاریخ ادبیات نویسی زیرژانر جدیدی با نام ستایش‌نامه‌های فردوسی و شاهنامه خواهیم داشت. با اتکا به این اصل که می‌گوید: «ستون فقرات تاریخ ادبی، مسئله دگرگونی و تحول است» (فتوحی، ۱۳۸۷: ۴۶)، فتوحی بر این نظر است که «اگر مؤرخ ادبی، رویدادهای ادبی را جدای از هم بررسی کند و در پژوهش خود فرایند سلسله‌وار و تداومی کیفیات ادبی را در نظر نگیرد، تاریخی مرده و بی‌روح نگاشته است» (همان: ۴۹). از این رو ضرورت داشت برای بازیابی و چینش اجزای زیر ژانر ادبی ستایش‌نامه‌های فردوسی و شاهنامه به نقش و حضور شعرا و برخی نویسندگان و انجمن‌های ادبی در پیرامون کنگره ۱۳۱۳ بپردازیم.

۲. بحث

شاعران در بزرگداشت و بازپردازی شخصیت حقیقی شاخص‌های ادبی و هویت تاریخی یک سرزمین نقش مهمی دارند و به تعبیر هایدگر «تاریخ را طرح می‌افکنند» (ورونیک. ام، ۱۳۷۶: ۱۸۹). حجم انبوه ستایش‌های شاعران از فردوسی و شاهنامه در کنگره ۱۳۱۳ در کنار دستاوردهای علمی پژوهشی آن به لحاظ رسانه‌ای قابل توجه است. در دوره مورد بحث یکی از علل افزونی ستایش‌سروده‌ها را می‌توان گسترش صنعت چاپ و نشر و در دسترس قرار گرفتن شاهنامه‌های چاپی دانست که موجب شد شاعران و نویسندگان زیادی پس از دوره بیداری به شاهنامه رو بیاورند و با مطالعه آن شخصیت بارز فردوسی و شاهکار او را بستانند.

۲-۱. ریشه‌های تاریخی فکر برگزاری کنگره ۱۳۱۳.ش

برخی از رجال و دانشمندان دوره پهلوی اوّل پیشنهاد برگزاری کنگره ۱۳۱۳.ش را به خود نسبت می‌دهند، از جمله محمدعلی فروغی در یکی از سخنرانی‌های خود اذعان می‌دارد که هم‌زمان با ساخت آرامگاه فردوسی «در نظر آمد که ممکن است این اوقات مقارن هزارمین سال ولادت فردوسی

باشد» (فروغی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۳۲۱). علی‌اصغر حکمت نیز مدعی است او برگزاری کنگره فردوسی را پس از اتمام بنای آرامگاه به فروغی پیشنهاد داده است (صفایی، ۱۳۵۵: ۱۰۰).

حضور چهره‌های علمی و سیاسی آن روزگار در کنگره‌های بین‌المللی هنر و باستان‌شناسی ایران (کیانی، ۱۳۸۳: ۵۶؛ صدیق، ۱۳۵۴: ۲۶۳)، در ایجاد فکر برپایی کنگره ۱۳۱۳. ش نیز تأثیر داشته است. در نخستین کنگره (فیلا دلفیای آمریکا ۱۳۰۶. ش / ۱۹۲۸ م) تقی‌زاده و علی‌اکبر کاشف از ایران و در دومین در لندن (۱۳۰۹. ش / ۱۹۳۱ م) حسین علاء (وزیر مختار ایران) و محمد قزوینی و یحیی دولت‌آبادی شرکت داشتند (صدیق، ۱۳۵۴، ج ۲: ۲۶۳). مهدی‌قلی هدایت در خاطرات و خطرات ذیل عنوان جشن هزاره فردوسی می‌نویسد: در اروپا یکی دو جشن هزاره‌ای که برگزار شد، «بعضی را به فکر جشن به نام فردوسی انداخت.... تحریک این فکر بیشتر از طرف تقی‌زاده شد» (هدایت، ۱۳۲۹: ۵۱۶).

یحیی دولت‌آبادی در سال ۱۳۱۰ در نامه‌ای به هیئت دولت برگزاری جشن هزاره فردوسی را متذکر شد (نک: دولت‌آبادی، ۱۳۶۱، ج ۴: ۴۲۳) و سپس شرحی به محمد قزوینی نوشت و از ایشان خواست با حسین علاء مکاتبه نماید. دولت‌آبادی در سفر تیمورتاش به اروپا از او نیز خواست تا در بازگشت نظر رضاشاه را به گرفتن جشن هزاره فردوسی جلب کند. سرانجام حسین علاء در نامه‌ای به تاریخ ۲۸ اردیبهشت ۱۳۱۱ تصمیم دولت را برای گرفتن جشن هزاره در پاییز ۱۳۱۳. ش به دولت‌آبادی اطلاع می‌دهد و در مکاتبات بعدی او را مبتکر تجلیل از فردوسی حکیم می‌داند (همان: ۴۲۴ تا ۴۲۶).

پیشنهاد برگزاری جشن هزاره فردوسی از سوی اروپاییان نیز نظیر پیشنهاد آنان برای ساخت آرامگاه برای فردوسی (بهار، ۱۳۰۲، ش ۲۹: ۴۵۰) سابقه دارد. برخی مستشرقین فرانسوی و اعضای «انجمن مطالعات تمدن و صنایع ایران» در نامه‌ای از حسین علاء خواستند که دولت ایران پس از مشورت با علما و دیگر مستشرقین زمانی را برای برگزاری جشن هزار ساله زادروز فردوسی اعلام نمایند تا فرانسه و انجمن مذکور مرکز این اقدام در اروپا باشد (اسماعیلی، ۱۳۸۵: ۱۰۶). تقی‌زاده در جواب نامه حسین علاء چنین نوشت: «بهترین اقدام در این باب به نظر این جانب آن است که به مناسبت اتمام عمارت مقبره فردوسی که سال آینده امید است تمام شود، جشنی بر پا شود» (سند شماره ۲۴۰۰۰۵۷۹۸، آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، به نقل از: اسماعیلی، ۱۳۸۵: ۱۰۶). چنان که می‌دانیم ساخت آرامگاه فردوسی به جهت مشکلات زیادی که داشت، تا اوایل سال ۱۳۱۳ طول کشید و پیش‌بینی تقی‌زاده درست نبود.

۲-۲. نقش شاعران نسل پیش از کنگره ۱۳۱۳ ش

برخی از شاعران نسل پیش از کنگره ۱۳۱۳ از جمله میرزاده عشقی، بهار، ادیب‌نیشابوری و بدیع‌الزمان فروزانفر شعرهایی به قصد بیداری مردم و کارگزاران حکومتی و لزوم بنای آرامگاهی مناسب و درخور شأن فردوسی دارند (نک: ۲-۵-۲). میرزاده عشقی در شعری با عنوان «مرتب عیسی (ع) و بزرگداشت فردوسی» برای توجه دادن به بزرگداشت فردوسی با طرح پرسشی (بهر فردوسی چه باید کرد؟) به نقش او در احیای فرهنگ و زبان فارسی پرداخته است (میرزاده عشقی، ۱۳۷۳: ۵۱۸ تا ۵۱۹). از مطالعه شعر شاعران این دوره مهم‌ترین نقش شاعران را می‌توان در ایجاد نگرش و دادن ایده و فکر به رجال سیاسی و حکومت‌مداران دانست.

۲-۳. نقش شاعران در کنگره ۱۳۱۳ ش

کنگره ۱۳۱۳ با حضور هشتاد و یک مستشرق و پژوهشگر خارجی و ایرانی مهم‌ترین همایشی است که تاکنون در ایران برگزار شده است (نک: مهر، ۱۳۱۳: ۶۹۳-۷۰۴؛ تعلیم و تربیت، ۱۳۱۳، ش ۷ و ۸: ۳۸۴ تا ۳۹۹؛ هزاره فردوسی، ۱۳۶۲: ۱۳ تا ۲۶). سوای ابعاد علمی و پژوهشی کنگره

۱۳۱۳ که در زمان خود ارزشمند بود^۱، ابعاد فرهنگی و تبلیغی کنگره از جهت حضور شاعران و انعکاس اخبار آن در نشریات داخل و خارج از کشور قابل توجه است.

بهار^۲ در جلسه کنگره افزون بر سخنرانی، شعر درینگ واتر^۳ انگلیسی را که در یکی از جلسات آغازین کنگره خوانده بود (هزاره فردوسی، ۱۳۶۲: ۲۱) ترجمه‌ای منظوم کرد و در کنگره خواند (بهار، ۱۵ مهر ۱۳۱۳: ۱ و ۴). شعری از جمیل صدقی الزهاوی (۱۲۷۹-۱۳۵۴ ق.) شاعر عراقی در ستایش فردوسی به زبان فارسی توجه حاضرین را جلب کرد (هزاره فردوسی، ۱۳۶۲: ۲۰ و ۲۲؛ صدقی الزهاوی، ۱۴ مهر ۱۳۱۳: ۲) و نامبرده قصیده دیگری را به زبان عربی در دومین جلسه کنگره در ستایش فردوسی خواند که مورد تشویق و استقبال حاضرین قرار گرفت (صدقی الزهاوی، ۱۴ مهر ۱۳۱۳: ۴؛ صدقی الزهاوی، ۱۳ رجب ۱۳۵۳: ۱۷۴۶ تا ۱۷۴۷). عبدالوهاب عزام (۱۳۱۲-۱۳۷۸ ق.) به هنگام افتتاح آرامگاه فردوسی قصیده‌ای را در سی و پنج بیت قرائت نمود (رادفر، ۱۳۹۱: ۴۳۲) و همان سال شعر او در مجله الرساله با عنوان «علی قبر الفردوسی» چاپ شد (عزام، ۲۷ رجب ۱۳۵۳ ق.: العدد ۷۰: ۱۸۳۱).

در ششمین جلسه کنگره میرزا عبدالحسین خان اورنگ شعر ادیب پیشاوری را در ستایش فردوسی خواند (هزاره فردوسی، ۱۳۶۲: ۲۳؛ اطلاعات، ۱۷ مهر ۱۳۱۳، س. ۹، ش. ۲۳۰۹: ۲). در مراسم افتتاح کنگره (بیستم مهرماه) ملک الشعرا بهار شعری با عنوان «آفرین فردوسی» را در ستایش فردوسی خواند (بهار، ۱۳۸۷، ج. ۱: ۴۸۹ تا ۴۹۶) و از دیگر شاعران خراسانی بدین مناسبت ماده تاریخ‌ها و ستایش سروده‌هایی سراغ داریم.

۲-۴. جشن هزاره فردوسی در شهرهای ایران و کشورهای دیگر

یکی از موضوعاتی که در کنار کنگره ۱۳۱۳ بررسی آن ضرورت دارد، برگزاری جشن فردوسی در شهرها و دیگر مراکز فرهنگی است. در دوره رضاشاه به تمام ادارات معارف شهرستان‌ها دستور داده شد که به مناسبت هزارمین سال تولد فردوسی به مدت یک هفته در شهرها و قصبات مراسم بزرگداشت و جشن هزاره فردوسی برگزار کنند (بخشنامه ۳۵۹۲/۳۶۴۶۵ مورخ ۶/۲۸/۱۳۱۳؛ به نقل از: دهقانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۸). جشن فردوسی قبل و بعد از برگزاری کنگره ۱۳۱۳ در پایتخت کشورهای زیادی از ممالک اتحاد جماهیر شوروی سابق (مسکو، تفلیس، بادکوبه، لنینگراد، تاشکند، ایروان و ...)، آمریکا (واشنگتن) و اروپا (پاریس، لندن، برلین، ژنو، روم، ورشو، بروکسل، استکهلم، آنکارا و اسلامبول) و کشورهای عربی (بغداد، بیروت، عربستان و هندوستان (دهلی و بمبئی)، افغانستان (کابل) و ژاپن (توکیو) برپا گردید (نک: فردوسی‌نامه مزیدسنان، ۱۳۳۵: ۳۲ تا ۴۴).

در جشن فردوسی پاریس پل فورت^۴ (۱۸۷۲ م-۱۹۶۱ م). شعری به نام «قصیده‌ای به افتخار فردوسی» خواند که مورد تحسین حاضران قرار گرفت (شفا، ۱۳۳۷، ج. ۶: ۳۲۱۴). پرنس ارفع از رجال سیاسی معروف و ادب پرور که جشن فردوسی را در کشور مناکو برپا داشته بود، پس از انجام خطابه‌ها به درخواست یکی از میهمانان حاضر قطعه زیر را به بدیبه خواند:

مشام جان معطر کن ز خاک پاک فردوسی می صاف شهامت را بچش از تاک فردوسی
حریفان هر یکی دل بسته در زنجیر گیسویی دل من از ازل بسته است در فتراک فردوسی

(وحید دستگردی، ۱۳۱۳، ش. ۱۰: ۷۶۰)

شبلی الماط شاعر لبنانی (۱۲۹۵ ق-۱۳۸۱ ق.) نیز در سال ۱۳۱۳ قصیده «الفردوسیه» را سرود و پس از تقدیم به فردوسی آن را به دبیرخانه جشن هزاره فردوسی در تهران ارسال داشت (رادفر، ۱۳۹۱: ۴۲۲؛ شبلی الماط، ۱۹۶۱: العدد ۳: ۳۰۲ تا ۳۰۶). بشاره الخوری (۱۸۹۰ م-۱۹۶۴ م) دیگر

شاعر لبنانی شعری را با عنوان «الفردوسی» در مراسمی که دانشگاه الحکمه (آوریل ۱۹۳۵ م.) برای هزاره فردوسی برپا کرده بود، خواند (بشاره‌الخوری، ۱۴۲۶.ق: ۲۱۰ تا ۲۱۶). موارد یادشده از روی آوردن شاعران عرب به شاهنامه و ستایش فردوسی در ایام برگزاری کنگره حکایت دارد. ستایش سروده‌ای از عبدا..خان شاعر کابلی نیز (عبدا..خان کابلی، ۷ آبان ۱۳۱۳: ۳) یادگار برگزاری جشن فردوسی در افغانستان است.

در تلگراف‌هایی که آژانس خبرگزاری پارس به وسیله آژانس خبری هاواس به تمام دنیا ارسال نموده، به اختصار زندگی فردوسی و معرفی اجمالی شاهنامه آمده و گزارشی از جشن هزاره فردوسی در ایران و دیگر کشورها و شرکت‌کنندگان در کنگره ۱۳۱۳ مخابره شده است (اطلاعات، ۱۸ مهر ۱۳۱۳، س. ۹، ش ۲۳۱۰: ۴ و ۵).

۲-۵. نقش انجمن‌های ادبی در جشن‌های هزاره فردوسی

انجمن‌های علمی و ادبی و تشکل‌های فرهنگی در ایران تاریخچه مدونی ندارد و پژوهشگران تاکنون کمتر به این موضوع پرداخته‌اند. انجمن‌های سیاسی و فرهنگی از دوره قاجار و اوایل حکومت احمدشاه در کنار انجمن‌های ولایتی و ایالتی به طور رسمی و غیررسمی (مردمی) پا می‌گیرند. تشکیل انجمن‌ها و گروه‌های بررسی در تهران و شهرستان‌ها یکی از مهم‌ترین نمادهای استقرار مشروطیت بود (حسن‌آبادی، ۱۳۸۱: ۲۹). در آغاز حکومت رضاشاه انجمن‌های ادبی و فرهنگی زیادی تحت نظر و گاه با نظارت مستقیم حکومت شکل می‌گیرند. انجمن‌های ادبی و قرائت‌خانه‌ها مناسب‌ترین جا برای تبادل آراء و نظرات فرهیختگان و روشنفکران بود. از بررسی دقیق کارنامه و اسناد انجمن‌های علمی و ادبی دوره مورد بحث به گوشه‌هایی از نقش شاعران و انجمن‌های ادبی در حاشیه برگزاری کنگره برمی‌خوریم که با پایان کنگره و جشن‌های فردوسی بنا به عللی که خواهیم آورد، نقش و حضور آنان فراموش گردید. از سویی تحت کنترل گرفتن انجمن‌های ادبی از سوی حکومت رضاشاه^۵، با تمام وعده و پاداش دادن‌های مسئولین نتیجه خوب و چشمگیری در برنداشت. در ادامه به فعالیت انجمن‌ها و شاعرانی که پیش از برپایی کنگره و همزمان با آن در بزرگداشت و تقدیر از فردوسی نقش داشتند، به اختصار می‌پردازیم.

۲-۵-۱. قرائت‌خانه فردوسی

پیشینه تأسیس قرائت‌خانه از سال‌های نخستین سلطنت مظفرالدین‌شاه است و برخلاف عهد ناصرالدین‌شاه موانع سابق درمورد فعالیت‌های فرهنگی نسبتاً برطرف شده بود. قرائت‌خانه‌ها محلی برای ارائه نسخه‌های جرابید جهت استفاده عموم و مردمی بودند که از نظر اقتصادی توان خرید جرابید را نداشتند (کوهستانی‌نژاد، ۱۳۸۲: ۱۳ تا ۱۴). برخی گروه‌های فرهنگی و اجتماعی منشأ تأسیس قرائت‌خانه بودند؛ از جمله تأسیس قرائت‌خانه فردوسی توسط هیأت فردوسی در تیرماه ۱۲۹۹. ش و تأسیس قرائت‌خانه دیگری با نام فردوسی از سوی هیأت ترقی‌خواهان زرتشتی به سال ۱۳۰۱ که در گزارش افتتاح قرائت‌خانه اخیر به علت نام‌گذاری قرائت‌خانه و این مطلب که میرزاده عشقی شعری را فی‌البداهه در فضیلت و خدمات فردوسی به زبان فارسی سرود، اشاره شده است (کوهستانی‌نژاد، ۱۳۸۲: ۲۸ تا ۲۹). در یادداشتی از میرزاده عشقی در صدر سروده‌اش آمده است: «موقعی که در قرائت‌خانه فردوسی از طرف زرتشتیان، جشن گرفته شده بود، بالبدیهه ساختم» (میرزاده عشقی، ۱۳۷۳: ۵۱۸). از اشارات آمده پیداست که قرائت‌خانه‌ها محلی برای تجمع روشنفکران و شاعران نیز بود و جلسات ادبی با حضور شاعران در آن برگزار می‌شد.

۲-۵-۲. انجمن آثار ملی و نخستین طرح گردآوری ستایش سروده‌های ویژه فردوسی

پس از تأسیس انجمن آثار ملی به سال ۱۳۰۴. ش (نوابی، ۱۳۸۰: ۹۶) ساخت آرامگاهی درخور شأن حکیم فردوسی محور بحث نخستین جلسات بود. در بند چهارم صورت جلسه روز جمعه ۱۲ تیر ۱۳۰۴. ش پیشنهاد گردیده که سیدحسن تقی‌زاده در مجموعه‌ای حاوی شرح زندگانی فردوسی، قطعه

مناسبی از شاهنامه و ترجمه اشعار فرانسوا کوپه^۶، هاینه^۷، گوته^۸ و سروده‌هایی از ادیب‌پیشاوری، ملک‌الشعرا بهار، بدیع‌الزمان فروزانفر، سیدنصرالله تقوی را فراهم نماید و درآمد حاصل از فروش آن صرف ساختن آرامگاه فردوسی گردد(همان: ۱۰۷ تا ۱۰۸).

از متن صورت‌جلسه بالا درمی‌یابیم نخستین تلاش در جهت گردآوری ستایش سروده‌های بزرگداشت فردوسی از تاریخ مذکور صورت گرفت که سرانجام آن روشن نیست. از قریب به اتفاق شاعران ایرانی یادشده جز سیدنصرالله تقوی ستایش سروده‌ای سراغ داریم و این شاعران را می‌توان در ردیف شعرای نسل پیش از کنگره دسته‌بندی نمود.

در دیوان شاعران یادشده اشعاری به قصد آگاهی دادن مردم و تشویق به ساخت آرامگاه فردوسی وجود دارد. در دیوان ادیب‌پیشاوری شعری با این عنوان و توضیح آمده است: «راجع به بنا مقبره فردوسی به خواهش دوستی فرماید» (ادیب‌پیشاوری، ۱۳۱۲: ۱۸۰). بهار پیش‌تر از تشکیل انجمن آثار ملی قصیده‌ای در ستایش فردوسی (عنوان شعر: «فردوسی») سروده بود(بهار، ۱۳۰۲، ش ۲۸: ۴۳۴؛ بهار، ۱۳۸۷، ج ۱: ۲۷۳ تا ۲۷۵). شعری از بدیع‌الزمان فروزانفر با عنوان «درخواست بنای مقبره فردوسی» به تاریخ ۱۳۰۴ حاصل این ایام است. در یادداشتی از عنایت‌الله مجیدی با اشاره به صورت‌جلسه یادشده آمده است که «این مثنوی به درخواست انجمن آثار ملی سروده شده است» (فروزانفر، ۱۳۸۲: ۳۰۱).

۲-۵-۳. انجمن ادبی ایران

در فراخوانی از انجمن ادبی ایران به مسابقه‌ای پیرامون فردوسی اشاره شده و شعری از عباس فرات (منشی وقت انجمن ادبی ایران) در ستایش فردوسی آمده است (فرات، ۱۳۱۳: ۸؛ فرات، ۱۳۳۶: ۱۸ تا ۲۰). انجمن ادبی ایران با صدور فراخوانی با عنوان «مسابقه فردوسی» دیگر شعب خود را در شهرها و مراکز ادبی دیگر همراه خود نمود. در یادداشتی از حسین مسرور در دیوانش (راز الهمام می‌خوانیم): «انجمن ادبی ایران مسابقه‌ای طرح کرد که شعرای معاصر هر یک منظومه‌ای برای افتتاح آرامگاه استاد طوس بسرایند» (مسرور، ۱۳۳۸: ۵۴). نتیجه داوری این مسابقه در جایی اعلام نشده است. با مراجعه به نشریات و منابع این دوره درمی‌یابیم، افراد ذیل رتبه‌های برتر را کسب کردند: ۱. حسین مسرور (سخنیار) با سرایش «در آرامگاه فردوسی» یا «فردوسی‌نامه» (مسرور، ۱۳۳۸: ۵۴). ۲. میرزا عبدالحسین شیخ‌الملک متخلص به اورنگ (اسحاق، ۱۳۷۱، ج ۲: ۹۷ تا ۹۸؛ اورنگ، دی ۱۳۱۳، ش ۴ و ۵: ۱ تا ۶). ۳. سرور محض متخلص به مه‌کامه (مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۲: ۲۷۳؛ برقی، ۱۳۷۳، ج ۵: ۳۴۷۷ تا ۳۴۷۸).

شعر مسرور نخست‌بار در هشت صفحه با قطع رقی با عنوان در آرامگاه فردوسی (مسرور، ۱۳۱۳: ۸ تا ۸) و «در خوابگاه فردوسی» چاپ شد (مسرور، ۱۳۱۳: ۸۴۸ تا ۸۵۱). مسرور سپس این شعر را در دیوان خود «فردوسی‌نامه» نامید (مسرور، ۱۳۳۸: ۵۴). احتمالاً این عنوان برگرفته از فردوسی‌نامه مهر مجید موقر سردبیر نشریه مهر است که به سال ۱۳۱۳ منتشر شد.

نصرت‌الله کاسمی پزشک حاذق و عضو انجمن ادبی ایران به مناسبت هزاره فردوسی در ۱۳۱۳ منظومه چهارصد سال بعد از فردوسی را منتشر کرد که ترجمه منظوم شعر فرانسوا کوپه فرانسوی است (کاسمی، ۱۳۱۳: ۱۶ تا ۳۱). کاسمی در مقدمه اثرش که بیانگر نقش و رسالت ادبی اوست می‌گوید: «سزاوار نبود که خاموش نشینم و بدین‌گاه که هنگام سخن گفتن است، سکوت گزینم» (کاسمی، ۱۳۱۳: ۲). او در آغاز منظومه‌اش به ستایش فردوسی و شاهنامه پرداخت و ابیاتی درباره هزاره فردوسی و جشن بر سر آرامگاه فردوسی آورده است (کاسمی، ۱۳۱۳: ۸ تا ۱۴).

اسدالله صنّعیان (صابر همدانی) عضو انجمن ادبی ایران که از سال ۱۳۰۳ ساکن تهران بود (صنّعیان، ۱۳۶۱: ۱۷ تا ۱۸، مقدمه) شعری با عنوان «در جشن هزارمین سال زندگانی استاد سخن فردوسی علیه‌الرحمه» دارد که در ابیات پایانی به نقش و وظیفه ادبی خود در این مناسبت تاریخی اشاره نموده است:

ساقیا، خیز ای جمالت رشگ فردوس برین	می‌کشان را پر کن از صهبای عشرت ساتکین
ویژه در جشنی که از فردوسی استاد سخن	اوفتاده شورشی دیگر به دنیای نوین ...
هر ادیبی ناگزیر است اینکه در این روز جشن	نغز اشعاری سراید بهتر از دُرّ ثمین
من چرا خاموش بنشینم در این فرخنده روز؟	بی‌مزه آن کس که روز عیش، بنشیند غمین

(صنّعیان، ۱۳۶۱: ۷۷)

غلامرضا روحانی دیگر عضو انجمن ادبی ایران در شعر با عنوان «مستشرقین باوفا اهلا و سهلا مرحبا» این بار خلاف شیوه طنزآمیزش ورود مستشرقین را خوشامد گفت و ترکیب‌بندی با عنوان «جشن هزار ساله» در نشریه امید (۱۳۱۳، ش ۲۴۰: ۳) چاپ کرد و سپس هر دو شعر را در دیوانش آورد (روحانی، ۱۳۴۳: ۲۹۷ و ۳۲۵). یکی دو شعر از ابوالحسن ورزی نیز حاصل ایام مورد بحث است (نامه ایران باستان، آذرماه ۱۳۱۵، شماره‌های ۲۱ تا ۲۱۸، بدون شماره صفحه؛ آذری، ۱۳۳۵: ۸۳ تا ۸۴) که در جوانی به انجمن‌های ادبی تهران از جمله انجمن ادبی ایران راه یافت (شفق، ۱۳۷۷، ج ۲: ۱۱۶۴).

انجمن ادبی ایران پس از کنگره ۱۳۱۳ و برگزاری جشن‌های هزاره فردوسی جلسه باشکوهی در دانشسرای عالی به تاریخ ۱۸ آبان با حضور هیأت دولت، وکلا، شعرا، ادبا و نویسندگان برگزار کرد و از مستشرقین، مدعوین و ایرانیانی که در جشن شرکت کرده بودند، قدردانی کرد (وحید دستگردی، ۱۳۱۳: ۵۶۲ تا ۵۶۳). در این مراسم فروغی از طرف رضاشاه از زحمات و خدمات عالمیان و ایرانیان قدرشناسی کرد و وحید دستگردی نیز برحسب دعوت انجمن چکامه «جشن فردوسی» را خواند (همان: ۵۶۳؛ وحید دستگردی، ۱۳۷۴: ۳۲۸ تا ۳۳۰). وحید دستگردی در آغاز چکامه پس از آوردن خوابی ساختگی با موضوع دیدار فردوسی و ستایش او به نیابت فردوسی از شرکت‌کنندگان و انجمن‌های ادبی مراکز فرهنگی (اصفهان، شیراز و آذربایجان) سپاسگزاری می‌کند:

چون سپاس من به گیتی زین نمط بگذاشتی کن سپاس ایرانیان را از مهین و از کهن

از وزیران معظّم تا وکیلان بزرگ	انجمن‌های ادب تا شعرگویان مهین
خاصه آن پاک انجمن کآثار ملّی را بدوست	زندگانی جاودان، خوبی و زیبایی قرین
محتشم زان انجمن بر جشن من شد کنگره	شمسه شد بر کنگره خورشید چرخ چارمین...

(وحید دستگردی، ۱۳۷۴: ۳۲۹ تا ۳۳۰)

۲-۵-۴. انجمن ادبی شیراز

شاعران شیراز و انجمن ادبی شیراز به پیروی از انجمن ادبی ایران، تلاش شایانی برای برگزاری جشن فردوسی کردند. با مطالعه برنامه هفته جشن هزارمین میلاد فردوسی در شیراز (۱۴ تا ۲۰ مهرماه ۱۳۱۳)، درمی‌یابیم ادارات، نهادها، بازاریان و سایر اقشار مردم همکاری خوبی داشتند و در این مراسم برنامه‌های فرهنگی (ادبی و نمایشی) و ورزشی متنوعی با همکاری ادارت، ورزشکاران و دانش‌آموزان ارائه شده (نک: افشار، ۱۳۹۰: ۴۱۶؛ اطلاعات، ۱۸ مهر ۱۳۱۳: ۳) و در این میان به نقش کمیته برگزاری جشن فردوسی و انجمن ادبی فارس نیز اشاره شده است. در این برنامه به ترتیب به شعرخوانی شاعرانی از جمله شیخ‌علی ابیوردی، ناصرالدین سالار جنگ شیرازی، محمدحسین خان شعاع، احمد حشمت‌زاده، حمیدی شیرازی و آزاد معدّل در روزهای جشن فردوسی شیراز برمی‌خوریم (افشار، ۱۳۹۰: ۴۱۶).

ستایش‌نامه‌های شاعران شیرازی از جمله شیخ‌علی ابیوردی (۱۳۲۵: ۷۸ تا ۸۲)، ناصرالدین سالار جنگ (۱۳۳۷: ۵۰۶ تا ۵۱۶)، محمدحسین شعاع‌الملک (۱۳۱۳: ۱ تا ۵) و حمیدی شیرازی (۱۳۱۴: ۵۶۳ تا ۵۶۷) با اشاره به برگزاری جشن فردوسی شیراز در دیوان‌شان و نشریات آن عصر آمده است. از آزاد معدّل و احمد حشمت‌زاده ستایش‌سروده‌ای به دست نیامد و تنها در برنامه مذکور مطلع قصیده آنان در ستایش فردوسی به ترتیب چنین آمده است:

به تیغ تیز سخن می‌توان جهان گرفت
چو پادشاه سخن خامه در بنان گرفت

چو خور تافت زین گنبد آبنوس
سوی پارس این مژده آمد ز طوس

(به نقل از: افشار، ۱۳۹۰: ۴۱۶)

آزاد معدّل و احمد حشمت‌زاده به همراه شعاع‌الملک از اعضای انجمن ادبی سالار (شیراز ۱۳۱۴-۱۳۰۰) به ریاست ناصرالدین سالار شیرازی بودند (امداد، ۱۳۸۸: ۲۸۱) که پس از رفتن سالار به تهران به «انجمن ادب فارس» نامبردار شد و سالیانی روحانی وصال ریاست انجمن ادب فارس را به عهده داشت (امداد، ۱۳۸۸: ۲۸۵ و ۳۳۸). از دیگر شعرای انجمن فارس حسن فصیحی فرزند شوریده شیرازی است که ترکیب‌بندی مخمس با عنوان «بنای عالی آرامگاه فردوسی» دارد (نک: فصیحی شیرازی، ۱۳۵۰: ۴۲۸ تا ۴۳۱).

روحانی وصال رئیس انجمن ادبی شیراز قصیده‌ای با عنوان «در هنگام بنای آرامگاه حکیم فردوسی» دارد که در ابیات میانی قصیده به ستایش فردوسی پرداخته است:

سخن به مدح سخن سنج طوس گوی ز فخر
که در سخنوری او بود اوستاد کهن

حکیم پرهیز استادِ راد فردوسی
که گاه نظم بود کلک او عبیرافکن

سخنوری که چو از طبع دُر و گوهر را
به نظم رشته نماید چو عقد پَرَن...

(روحانی وصال، ۱۳۱۹: ۵۴۴ تا ۵۴۵)

۲-۵-۵. انجمن ادبی اصفهان

با تمام بلندآوازی انجمن‌های ادبی اصفهان در دوره‌های مختلف گزارشی از برنامه جشن هزاره فردوسی در اصفهان مشاهده نشد و تنها حسین مسرور شاعر بلندآوازه اصفهانی با ستایش‌نامه مشهور خود (در آرامگاه فردوسی یا فردوسی نامه) یگانه‌تاز میدان بوده است، تا جایی که ملک‌الشعرا بهار در مقام قدرشناسی از شعر حسین مسرور گفته است: «ما همه گفته‌ایم، اما مسرور از همه بهتر گفته است» (محبوب، ۱۳۷۱: ۴۵). در گزارش‌هایی که از برپایی جشن فردوسی در میدان نقش جهان اصفهان منتشر شده، در کنار برنامه‌های متنوع به مراسم شعرخوانی و قرائت ستایش‌نامه‌ای در بزرگداشت فردوسی اشاره نشد (اطلاعات، ۱۷ مهر ۱۳۱۳: ۳؛ اطلاعات، ۲۳ مهر ۱۳۱۳: ۳؛ اطلاعات، ۳۰ مهر ۱۳۱۳: ۲).

۲-۵-۶. انجمن ادبی آذربایجان

شعری از محمدحسین شهریار با عنوان «یادگار جشن فردوسی» در قالب مخمس ترکیب‌بند یادگار ایام برگزاری جشن هزاره فردوسی در تبریز است که نخست‌بار در روزنامه آزادی به سردبیری گلشن آزادی چاپ شد (شهریار، ۲۰ مهر ۱۳۱۳: ۱). شهریار در این شعر از شرکت‌کنندگان جشن فردوسی چنین سپاسگزاری می‌کند:

در این روزی که رشک عید جمشیدی و سیروسی است در این درگاه ما را افتخار آستان بوسی است
زیارتگاه عالم تربت این شاعر طوسی است در این کشور به پا جشن هزارم سال فردوسی است
سعادت‌مند کرد این جشن تاریخی خراسان را کشید از باختر تا خاوران خاورشناسان را

(شهریار، ۱۳۷۴، ج ۱: ۷۱۷)

شعر بالا در مجموعه شب فردوسی به همت انجمن ادبی شهریار به مناسبت برپایی مجسمه فردوسی در تبریز (۲۴ آبان ۱۳۴۸) نیز آمده است (شب فردوسی، ۱۳۴۸: ۱۵ تا ۲۰؛ نیز، نک: شهریار، ۱۳۷۴، ج ۱: ۷۱۴ تا ۷۱۷).

گزارش چشمگیری از مراسم جشن هزاره فردوسی در تبریز سراغ نداریم و تنها در گزارش یکی از پیش‌همایش‌های کنگره بزرگداشت فردوسی در تبریز که از سوی اداره معارف آذربایجان به تاریخ بیست و سوم بهمن ۱۳۱۲ برپا شد، به سخنرانی مبسوط اسماعیل امیرخیزی درباره فردوسی اشاره شده (تاریخ نخستین فرهنگستان ایران به روایت اسناد: ۲۹۷؛ به نقل از: آیدنلو، ۱۳۹۹: ۴۵۳) و همزمان با کنگره بزرگداشت فردوسی در سال ۱۳۱۳ در دبیرستان پهلوی ارومیه نیز از نشستی یاد شده است (آیدنلو، ۱۳۹۹: ۴۵۳).

۲-۵-۷. انجمن ادبی کرمان

شعری از سیدمحمد هاشمی مدیر روزنامه بیداری و رئیس وقت انجمن ادبی کرمان در ستایش فردوسی (افشار، ۱۳۹۰: ۴۱۴) سراغ داریم که حاکی از فعالیت انجمن ادبی کرمان در ایام برگزاری جشن فردوسی به سال ۱۳۱۳ است. باستانی پاریزی در کتاب شاهنامه آخرش خوش است، پس از نقل شعر هاشمی از کتابشناسی فردوسی اشاره دارد که او در کرمان مراسم هزاره فردوسی را برگزار کرد و خود نیز شعری در ستایش فردوسی سرود و ضمیمه روزنامه بیداری منتشر کرد (باستانی پاریزی، ۱۳۷۱: ۴۸۴).

هاشمی در ابیات پایانی قصیده (عنوان: یادگار جشن فردوسی) به برگزاری جشن فردوسی در جاهای دیگر اشاره دارد:

بگذشته از ولادت او یک هزار سال

کاین گونه ذکر او به جهان یافت انتشار

زبینه بزم‌هائی بینی به هر کران

شاهانه جشن‌هائی یابی به هر کنار...

(به نقل از: افشار، ۱۳۹۰: ۴۱۴)

۲-۵-۸. انجمن ادبی کرمانشاه

کرمانشاه بر سر راه ورودی مستشرقین از قصر شیرین و سرپل ذهاب قرار داشت و به جهت ورود و خروج مستشرقین کانون توجه بود. طبیعتاً انتظار می‌رفت شاعران و انجمن ادبی و ادارات این شهر به مناسبت برپایی جشن هزاره فردوسی تلاش کنند. انجمن ادبی کرمانشاه در سال ۱۳۰۹ با حضور شاعران سرشناس کرمانشاه و رؤسای اداره فرهنگ وقت رسمیت یافت و محمدعلی وحیدی و سیدعبدالکریم غیرت کرمانشاهی (دبیر انجمن) در جلسات آن حضور داشتند (غیرت کرمانشاهی، بی‌تا: ۸۸، مقدمه). غیرت کرمانشاهی در ایام برگزاری کنگره قصیده‌ای در ستایش فردوسی (عنوان: جشن هزاره حکیم ابوالقاسم فردوسی علیه‌الرحمه) سرود و در روزنامه بیستون (مهرماه ۱۳۱۳، ش ۳۶) چاپ کرد (غیرت کرمانشاهی، بی‌تا: ۲۰۲). از محمدعلی وحیدی نیز شعری با عنوان «جشن هزارمین سال تولد حکیم فردوسی» چاپ شده است (وحیدی، آبان ۱۳۱۳: ۶۳۶ تا ۶۳۸). از چاپ و درج ستایش‌نامه‌های وحیدی و غیرت کرمانشاهی به ترتیب در نشریه ارغمان و بیستون می‌توان دریافت که انجمن ادبی کرمانشاه در برگزاری جشن فردوسی کرمانشاه نقش داشته است. رابیندرانات تاگور و دینشاه ایرانی در مسیر بازگشت در کرمانشاه با شاعران انجمن ادبی کرمانشاه دیدار کردند (غیرت کرمانشاهی، بی‌تا: ۸۹، مقدمه). انجمن ادبی کرمانشاه تا چند سال بعد از کنگره هم فعالیت داشت و در اثر تغییر و انتقال رؤسای اداره فرهنگ وقت و اعضا مؤسس تعطیل گردید (همان).

۲-۵-۹. انجمن ادبی یا مکتب شاهپور در مشهد

پس از ایجاد شاخه‌ای از انجمن آثار ملی در خراسان و ساخت آرامگاه فردوسی، مشهد در تاریخ بیستم مهر ۱۳۱۳ میزبان مستشرقین و میهمانان بود. فروغی در بدو نخست‌وزیری فرج‌الله بهرامی را برای برگزاری جشن هزاره فردوسی به استانداری خراسان منصوب نمود (شیبانی، ۱۳۹۲: ۱۹۷). بهرامی که خود اهل قلم بود و آموزگار پیشین رضاشاه در بدو ورود به مشهد انجمن مکتب شاهپور را تأسیس کرد که در کنار فعالیت‌های علمی ادبی یکی از اهداف عالی و بلندمدت آن نگارش کتابی در مورد تاریخ و راهنمای مشهد بود (آزادی، ۹ اردیبهشت ۱۳۱۳، ش ۸۲۴؛ بهار، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۱۳، ش ۱۶۴۵؛ به نقل از: سیدقطبی، ۱۴۰۱، ج ۱۱: ۳۰۲).

مکتب شاهپور یا انجمن ادبی شاهپور (نک: سند شماره ۴۹/۹۹۱۳۷، محفوظ در کتابخانه آستان قدس رضوی) هر هفته تحت نظر والی وقت جلساتی تشکیل می‌داد و تصمیمات مفیدی برای ادبیات خراسان و ترجمه آثار از زبان‌های فرانسه و انگلیسی اتخاذ می‌نمود (نک: بهار، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۱۳، ش ۱۶۴۵). مکتب شاهپور به مناسبت برگزاری جشن هزاره فردوسی در مشهد فراخوانی جهت ارسال اشعار و مقالات منتشر کرد و برای کسانی که «بهترین قصیده و یا بهترین مقاله را راجع فردوسی و شأن فردوسی بسراید یا بنویسد» یک زوج گلدان نقره به عنوان جایزه تعیین نمود (بهار، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۱۳، ش ۱۶۴۵؛ به نقل از: سیدقطبی، ۱۴۰۱، ج ۱۱: ۳۰۲). شوربختانه علی‌رغم جست‌وجو در نشریات این دوره از نتیجه مسابقه مذکور اطلاعی به دست نیامد.

در مراسمی که در دبیرستان شاه‌رضای مشهد به افتخار جشن هزاره فردوسی برگزار گردید، پس از افتتاح جلسه، محمد فیاض خطاب‌ای در مورد شرح حال و مقام و موقعیت فردوسی قرائت کرد و سپس مؤید ثابتی قصیده غزایی در بزرگداشت فردوسی خواند (اطلاعات، ۷ آبان ۱۳۱۳، ش ۲۳۲۶؛ به نقل

از: سیدقطبی، ۱۴۰۰، ج ۲: ۵۸۱ تا ۵۸۲؛ آزادی، ۲۲ مهر ۱۳۱۳، ش ۸۸۱، به نقل از: سیدقطبی، ۱۴۰۰، ج ۵: ۵۶۳). در یادداشتی از سراینده برجای عنوان قصیده می‌خوانیم این قصیده در دعوتی که به مناسبت جشن فردوسی و افتتاح آرامگاه فردوسی از دانشمندان و مستشرقین شده بود، در روز ۲۲ مهر ۱۳۱۳ در انجمن ادبی خراسان خوانده شد (مؤید ثابتی، ۱۳۴۴: ۵۴). بر روی جلد کتابچه به یادگار جشن هزارمین سال تولد فردوسی آمده است: «در روز ۲۲ مهر ۱۳۱۳ در مجلس دعوتی که از آقایان وزرا و مستشرقین محترم در مکتب شاهپور شده بود، قرائت گردید» (مؤید ثابتی، ۱۳۱۳). از دو یادداشت آمده چنین به نظر می‌رسد که انجمن فرمایشی مکتب شاهپور، از بین علما و محققین انجمن ادبی خراسان شکل گرفته بود، از این جهت که در دو سند بالا به ترتیب دعوت را به دو انجمن ادبی خراسان و مکتب شاهپور نسبت داده‌اند.

۲- ۵- ۱۰. انجمن ادبی خراسان

ابوالقاسم حبیب‌اللهی و گلشن آزادی اعضای انجمن ادبی خراسان ستایش‌سروده‌هایی در دیوان‌شان دارند که زاینده‌های طبع آنان از فعالیت انجمن ادبی خراسان در ایام برگزاری جشن فردوسی در مشهد و افتتاح آرامگاه فردوسی حکایت دارد (حبیب‌اللهی، ۱۳۶۳: ۳۹۸ تا ۳۹۹؛ گلشن آزادی، ۱۳۳۳، ۲۴-۲۵). شیخ‌احمد بهار عضو انجمن ادبی خراسان ماده تاریخی در قالب ترکیب‌بند مخمس در تاریخ بنای آرامگاه فردوسی سرود (نک: بهار، ۱۳۷۰: ۷، پاورقی؛ بهار و تفرشی، ۱۳۷۷: ۱۳ تا ۴۰) و در روز افتتاح آرامگاه در مجلس مفصلی به یادبود شاعر عظیم‌الشأن ایران خواند (نخجوانی، ۱۳۴۳: ۵۹۳). همچنین میرزا محمدحسن مسعودی ستایش‌نامه و ماده تاریخی به مناسبت افتتاح آرامگاه فردوسی سرود (دیوان اشعار محمدحسن مسعودی خراسانی، نسخه خطی متعلق به خانواده مسعودی). از دیگر شاعران مشهوری که ستایش‌نامه و ماده تاریخی در بنای آرامگاه فردوسی دارد، برهان نامی است که شعر او در نشریه طوس آمده است (برهان، سوم آبان ۱۳۱۳: ۴). در این ایام محمدحسین میرزا امیرالشعرا نادری شعری در قالب ترکیب‌بند به همراه نامه‌ای به تاریخ ۲ مهرماه ۱۳۱۳ به تولیت عظمای آستان قدس رضوی داد (سند شماره ۷/ ۹۹۱۳۷ تا ۱۰/ ۹۹۱۳۷) تا در برنامه جشن فردوسی مشهد گنجانده شود (نادری، ۱۳۴۸: ۲۲۲).

۲- ۶. فرجام انجمن‌های ادبی پس از برگزاری کنگره ۱۳۱۳.ش

با تمام تلاشی که دست‌اندرکاران فرهنگی کنگره به کار گرفتند، آثار چشمگیری از کنگره و دستاوردهای فرهنگی آن به یادگار نماند. چنان که از اسناد به جای مانده از جشن‌های فردوسی در خارج از کشور پیداست، رضاشاه با بهره‌برداری مقطعی و ابزاری از حماسه ملی ایران و بزرگداشت فردوسی به رویه پهلوی‌ستایی و تمجید از کارهای خود (نک: طرفداری، ۱۴۰۱: ۴۷ تا ۶۶) دلبسته بود و تجلیل از فردوسی در حاشیه مانده بود. نخستین طرح گردآوری ستایش‌سروده‌های ویژه فردوسی از سوی انجمن آثار ملی، با رفتن تقی‌زاده از ایران ناتمام ماند و حاصل پراکنده آن تنها در دیوان شاعرانی چون بهار، فروزانفر و ادیب‌پیشاوری به یادگار ماند. انجمن ادبی ایران پس از برپایی کنگره شکوه و رونق گذشته را نداشت و از راه و روش قبلی خود منحرف گردید (وحیدزاده، ۱۳۴۰: ۳۳۹). نتیجه مسابقه انجمن ادبی ایران (مسابقه فردوسی) علناً در نشریات منعکس نشد. انجمن ادبی کرمانشاه با تغییر رؤساء وقت اداره معارف در سالیان بعد منحل شد و مسابقه‌ای که انجمن فرمایشی مکتب شاهپور مشهد جهت ارایه بهترین مقالات و اشعار گذاشته بود، با برکناری و تبعید فرج الله بهرامی بی‌نتیجه ماند.

بعد از برپایی کنگره ۱۳۱۳ با مغضوب شدن تقی‌زاده در نظر رضاشاه فعالیت‌های انجمن آثار ملی تا ده سال متوقف می‌شود و کارها و اهداف انجمن دوباره از سال ۱۳۲۳ از سرگرفته می‌شود (صدیق، ۱۳۳۶: ۱). با انتقال حکومت به پهلوی دوم و اشغال ایران توسط متفقین (سال ۱۳۲۰) و دیگر مشکلات کشور تا سال‌های ۱۳۵۴ (جشنواره‌های توس ۱۳۵۶-۱۳۵۴) به فردوسی و شاهنامه توجه چندانی نشد. تنها مراسمی که بعد از کنگره ۱۳۱۳ سراغ داریم، برپایی مجسمه فردوسی در تهران از سوی زردشتیان هند است (نک: فردوسی‌نامه مزدیسنان، نشریه ش ۱ باشگاه مزدیسنان تهران، مهرگان ۱۳۲۵:

۴۵ تا ۵۸). با پایان کنگره ۱۳۱۳ شوربختانه مجموعه مقالات هزاره فردوسی که در آن شعر جمیل الزهاوی و ترجمه منظوم شعر درینگ واطر آمده بود، از ترس رضاخان بعد از نه سال از انبار اداره معارف بیرون آمد (صدیق، ۱۳۵۴: ج ۲: ۲۱۶؛ باستانی پاریزی، ۱۳۷۱: ۳۵۲)؛ چون تقی‌زاده در ویژه‌نامه مجله تعلیم و تربیت (ش مرداد ۱۳۱۴) گفته بود: «توسل به قوای اجباری و مداخله شمشیر در کار قلم خلاف ذوق و متانت ایرانی است» (صدیق، ۱۳۵۴: ج ۲: ۲۱۶). بر اثر آن حکمت وزیر معارف وقت با تمام خدماتش به اندک بهانه‌ای خانه‌نشین شد و فروغی از سمت نخست وزیری برکنار شد. دیگر خادمان فرهنگی نظیر فرج‌الله بهرامی هر یک به بهانه‌ای تبعید و از کار برکنار شدند.

بنا به علل و عوامل یادشده نقش شاعران و انجمن‌های ادبی در پیرامون کنگره ۱۳۱۳. ش و جشن هزاره فردوسی تا مدت‌ها کم‌فروغ باقی ماند و ثمره تلاش‌های انجمن‌های ادبی در پی رفتار مستبدانه رضاخان با عزل و تبعید کارگزاران فرهنگی و اداری به بار ننشست. از سویی برخی فعالیت‌های انجمن‌های ادبی یادشده خودجوش نبود و بیشتر فرمایشی و سفارشی بود. بنا به همین علل و عوامل و تحلیل‌های یاد شده، ثمره ذوق و قریحه شاعران در ستایش فردوسی و فعالیت‌های انجمن‌های ادبی در پیرامون کنگره ۱۳۱۳ و جشن‌های هزاره فردوسی نمود چندانی پیدا نکرد و تاکنون مکتوم مانده است.

۳. نتیجه‌گیری

در دوره مورد بحث حدوداً پنجاه و چهار شعر از پنجاه و یک شاعر ایرانی و خارجی سراغ داریم که از این میان دو شعر از شاعران اروپایی است (درینگ واطر و پل فورت) و چهار شعر از شاعران عرب (جمیل الزهاوی، عبدالوهاب عزام، شبلی الملائط، بشاره‌الخوری). پیرامون کنگره ۱۳۱۳ و جشن هزاره فردوسی به ستایش سروده‌ها و ماده‌تاریخ‌هایی در بنای آرامگاه فردوسی برمی‌خوریم که در صورت تدوین حاصل پرباری از اشعار ستایشی ویژه بزرگداشت فردوسی است.

شاعران و انجمن‌های ادبی ایران در برپایی جلسات سخنرانی و شعرخوانی پیرامون کنگره ۱۳۱۳ و جشن هزاره فردوسی نقش فراوانی داشتند. انجمن آثار ملی نخست‌بار طرح گردآوری ستایش سروده‌های ویژه فردوسی را پیشنهاد کرد و انجمن ادبی ایران در برگزاری جشن هزاره در پایتخت و دیگر شهرها و مراکز فرهنگی تأثیرگذار بود. در شهرهای مورد بررسی برنامه‌های فرهنگی ورزشی و ادبی شیراز و مشهد بیشتر جلب توجه می‌کند. انجمن‌های ادبی شهرهای شیراز و مشهد در میان انجمن‌های ادبی شهرهای دیگر نقش فعالی در برگزاری جلسات سخنرانی و شعرخوانی داشتند و بالاترین رتبه را به لحاظ تعداد شاعران ستایشگر فردوسی کسب نموده‌اند (نک: جدول شماره یک). این جریان فرهنگی در بین شاعران و انجمن‌های ادبی فرهنگ شهرهایی چون اصفهان، تبریز، کرمان، کرمانشاه کم و بیش در کانون توجه قرار گرفت.

در کنار دستاوردهای علمی و فرهنگی کنگره ۱۳۱۳ مهم‌ترین نقش در بزرگداشت فردوسی از آن شاعران و انجمن‌های ادبی است که اشعار ستایشی آنان بهترین رسانه در دنیای آن روز بوده است که حاصل کار آنان پس از بنای آرامگاه فردوسی و کنگره هزاره فردوسی می‌تواند کاری مهم در بزرگداشت فردوسی باشد. حکومت مستبدانه و بدبینی‌های رضاشاه و به تبع آن عزل و تبعید کارگزاران حکومتی و انحلال انجمن‌های فرمایشی دست به دست هم داد تا نقش شاعران و فعالیت انجمن‌های ادبی تاکنون کم‌فروغ باقی بماند.

پی‌نوشت

۱. آیدنلو کنگره ۱۳۱۳ را وزین‌ترین کنگره به اعتبار سطح علمی و شهرت جهانی شرکت‌کنندگان می‌داند (آیدنلو، ۱۳۹۹: ۴۵۳) و محیط طباطبایی معتقد بود این کنگره حرف تازه‌ای در شرح حال و سرگذشت زندگانی فردوسی افزون بر آنچه پیشینیان گفته‌اند، نداشت (محیط طباطبایی، ۱۳۶۹: ۱۵ تا ۱۶).
۲. رضاشاه در آغاز حکومتش به طراحان فرهنگی خود و اعضای انجمن ایران جوان قول داده بود که «طرح و برنامه از شما، اقدام و اجرا از من» (میرفطروس، ۲۰۱۲: م: ۳۲). بهار در سال ۱۳۱۲ به اصفهان تبعید شده بود (بهار، ۱۳۵۷: ۲۵۳ و ید، مقدمه؛ سپنتا، ۱۳۶۵: ۳۷۴). رضاخان برای اینکه به اهدافش برسد، وساطت فروغی را برای آزادی بهار پذیرفت و بهار به جشن دعوت شد (میرفطروس، ۲۰۱۲: م: ۳۲).

3. Drinking Water

4. Paul Fort

۵. به نظر ایرج افشار یکی از سیاست‌های نادرست فرهنگی که وزارت فرهنگ و هنر در ده ساله آخر فعالیت خود پیش گرفت، این بود که انجمن‌های ادبی سنتی را تحت کنترل بیاورد (افشار، ۱۳۶۵: ۳۷۷).

6. François Coppee

7. Heine

8. Goethe

منابع

- آذری، علی (۱۳۳۵) فردوسی و امیر ابوعلی سیمجور، تهران: نشر نیل.
- آیدنلو، سجاد (۱۳۹۹) آذربایجان و شاهنامه، تهران: انتشارات بنیاد موقوفات محمود افشار با همکاری انتشارات سخن.
- ابیوردی، شیخ علی (۱۳۲۵) کنزالنصایح یا گنج سعادت، شیراز: کتابفروشی احمدی.
- ادیب‌پیشاوری (۱۳۱۲) دیوان قصاید و غزلیات فارسی و عربی ادیب پیشاوری، به جمع و تحشیه و تعلیقات علی عبدالرسولی، تهران: مطبعه مجلس.
- ادیب‌پیشاوری (۱۷ مهر ۱۳۱۳) اطلاعات، س. ۹، ش. ۲۳۰۹، ص. ۲.
- اسحاق، محمد (۱۳۷۱) سخنوران نامی ایران، ج ۲، تهران: نشر طلوع.
- اسماعیلی، علیرضا (۱۳۸۵) «معماری دوره پهلوی به روایت اسناد (آرامگاه فردوسی)»، گلستان هنر، ش. ۳، ص. ۹۹ تا ۱۱۰.
- اطلاعات (۱۷ مهر ۱۳۱۳) س. ۹، ش. ۲۳۰۹ (گزارش جشن فردوسی در اصفهان)، ص. ۳.
- اطلاعات (۱۸ مهر ۱۳۱۳) س. ۹، ش. ۲۳۱۰ (گزارش جشن فردوسی در شیراز)، ص. ۳.
- اطلاعات (۲۳ مهر ۱۳۱۳) س. ۹، ش. ۲۳۱۴ (گزارش جشن فردوسی در اصفهان)، ص. ۳.
- اطلاعات (۳۰ مهر ۱۳۱۳) س. ۹، ش. ۲۳۲۰ (گزارش جشن فردوسی در اصفهان)، ص. ۲.
- افشار، ایرج (۱۳۶۵) «انجمن‌های ادبی در ایران»، آینده، س. ۱۲، شماره ۷ و ۸، ص. ۳۷۶ تا ۳۸۴.
- افشار، ایرج (۱۳۹۰) کتاب‌شناسی فردوسی و شاهنامه، تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب.
- امداد، حسن (۱۳۸۸) انجمن‌های ادبی شیراز، شیراز: نوید شیراز.
- اورنگ، میرزا عبدالحسین خان (دی-۱۳۱۳) «مسابقه فردوسی»، بلدی، ش. ۴ و ۵، ص. ۶-۱.
- باستانی پاریزی، محمدابراهیم (۱۳۷۱) شاهنامه آخرش خوش است، تهران: عطائی.
- برقی، سیدمحمد باقر (۱۳۷۳) سخنوران نامی معاصر ایران، ج ۵، قم: نشر خرم.
- برهان (سوم آبان ۱۳۱۳) طوس، ش. ۵، ص. ۴.

- بشاره‌الخوری (۱۴۲۶ق) شعر الاختل الصغير، بیروت- لبنان: دارالکتب العربی.
- بنیاد پژوهش‌های اسلامی وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی، سند ش ۹۹۱۳۷/۴۹،
- بنیاد پژوهش‌های اسلامی وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی، سند ش ۹۹۱۳۷/۷ تا ۹۹۱۳۷/۱۰.
- بهار، جلیل و مجید تفرشی (۱۳۷۷) شناسنامه، زندگی و آثار شیخ احمد بهار، تهران: نشر ندا.
- بهار، شیخ‌احمد (۱۳۷۰) دیوان اشعار شادروان شیخ احمد بهار، گردآورنده: فرزندان شیخ‌احمد بهار، بی‌جا، بی‌نا
- بهار، محمدتقی (۱۳۰۲) «قبر فردوسی»، بخش اول، نوبهار هفتگی، ش ۲۸، ص ۴۳۳ تا ۴۳۴.
- بهار، محمدتقی (۱۳۰۲) «قبر فردوسی»، بخش دوم، نوبهار هفتگی، ش ۲۹، ص ۴۴۹ تا ۴۵۰.
- بهار، محمدتقی (۱۵ مهر ۱۳۱۳) (بی‌عنوان: ترجمه منظوم شعر درینگ و اثر انگلیسی)، اطلاعات، ش ۹، ص ۲۳۰۷، ص ۱۰۴
- بهار، محمدتقی (۱۳۵۷) تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران، ج ۱، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی و مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- بهار، محمدتقی (۱۳۸۷) دیوان اشعار ملک‌الشعرا بهار، ج ۱، تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
- تعلیم و تربیت (۱۳۱۳) «گزارش کنگره فردوسی»، ش ۴، ص ۷ و ۸، ص ۳۸۴ تا ۳۹۹.
- حبیب‌اللهی، ابوالقاسم (۱۳۶۳) ارمان نوید، به کوشش محمد حبیب‌اللهی، اصفهان: میثم تمار.
- حسن‌آبادی، ابوالفضل (۱۳۸۱) «انجمن‌های سیاسی و فرهنگی خراسان در عصر مشروطیت»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی بیرجند، ش ۲، ص ۲۷ تا ۵۴.
- حمیدی شیرازی، مهدی (تیر ۱۳۱۴) «فردوسی و ایران»، باختر، ش ۲، ص ۵۶۳ تا ۵۶۷.
- دولت‌آبادی، یحیی (۱۳۶۱) حیات یحیی، ج ۴، تهران: عطار.
- دهقانی، رضا، کریمی، علیرضا و حسین رسولی (۱۳۹۶) «جشن‌های دوران رضاشاه: اهداف و دستاوردهای آن در کردستان»، تاریخ‌نامه ایران بعد از اسلام، ش ۸، ص ۳۷ تا ۶۲.
- رادفر، ابوالقاسم (۱۳۹۱) فردوسی و شاهنامه در آن سوی مرزها، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- الرساله، (۲۷ رجب ۱۳۵۳ق) العدد ۷۰ (عبد‌الوهاب عزّام، «علی قبر الفردوسی»، ص ۱۸۳).
- روحانی وصال (۱۳۱۹) گلشن وصال، تهران: چاپخانه شرکت طبع کتاب.
- روحانی، غلامرضا (۲۸ مهر ۱۳۱۳)، «مستشرقین باوفا اهلا و سهلا مرحبا»، امید، ش ۲۴۰، ص ۳.
- روحانی، غلامرضا (۱۳۴۳) کلیات اشعار و فکاهیات روحانی (اجنه)، تهران: انتشارات کتابخانه سنائی.
- زرقانی، سیدمهدی (۱۳۹۵) تاریخ ادبیات ایران (ج ۴)، با رویکرد ژانری، تهران: فاطمی.
- سپنتا، ساسان (۱۳۶۵) «انجمن‌های ادبی اصفهان»، آینده، ش ۱۲، ص ۷ و ۸، ص ۳۸۵ تا ۳۹۹.
- سیدقطبی، سیدمهدی (۱۴۰۰) اخبار خراسان در مطبوعات دوره رضاشاه پهلوی، دفتر دوم، قم: مجمع ذخائر اسلامی.
- سیدقطبی، سیدمهدی (۱۴۰۰) اخبار خراسان در مطبوعات دوره رضاشاه پهلوی، دفتر پنجم، قم: مجمع ذخائر اسلامی.
- سیدقطبی، سیدمهدی (۱۴۰۱) اخبار خراسان در مطبوعات دوره رضاشاه پهلوی، دفتر یازدهم، قم: مجمع ذخائر اسلامی.
- شب فردوسی (۱۳۴۸) برنامه مخصوص انجمن ادبی شهریار به مناسبت جشن فرهنگ و هنر در سراسر کشور، تبریز: بی‌نا
- شبلی‌المالط، (۱۹۶۱) «الفردوسیة»، الدراسات الأدبیة، السنه الثالثه، العدد ۳، ص ۳۰۲ تا ۳۰۶.

- شعاع‌الملک (۱۳۵۴. ق / ۱۳۱۳. ش) قصیده فردوسی، شیراز: مطبع مصطفوی.
- شفا، شجاع‌الدین (۱۳۳۷) ترانه‌های بیلی تیس نغمه‌های یونانی، نغمه‌های چینی، نغمه‌های ایرانی، ج ۶، تهران: بی‌نا.
- شفی، مجید (۱۳۷۷) تذکره شعرای تهران از آغاز تا امروز، ج ۲، تهران: سنائی.
- شهریار، محمدحسین (۲۰ مهر ۱۳۱۳) «یادگار جشن فردوسی»، آزادی، ش ۸۸۰، ص ۱.
- شهریار، محمدحسین (۱۳۷۴) دیوان شهریار، ج ۱، تهران: زرین، با همکاری انتشارات نگاه.
- شیبانی، اکرم (۱۳۹۲) خراسان و نقش استانداران در دوره پهلوی اول، مشهد: آهنگ قلم.
- صدقی‌الزهاوی، جمیل (۱۴ مهر ۱۳۱۳) «بعد از هزار سال»، اطلاعات، س ۹، ش ۲۳۰۶، ص ۲.
- صدقی‌الزهاوی، جمیل (۱۴ مهر ۱۳۱۳) «آتینا محتفلین»، اطلاعات، س ۹، ش ۲۳۰۶، ص ۴.
- صدقی‌الزهاوی، جمیل (۱۳ رجب ۱۳۵۳. ق) «آتینا محتفلین»، الرساله، العدد، ۶۸، ص ۱۷۴۷ - ۱۷۴۶.
- صدیق عیسی (۱۳۵۴) یادگار عمر، ج ۲، تهران: چاپخانه مروی.
- صدیق، عیسی (۱۳۳۶) «خطابه عیسی صدیق به مناسبت چهلمین روز درگذشت تیمسار آق‌اولی»، یادنامه شادروان سپهبد فرج‌الله آق‌اولی، تهران: انجمن آثار ملی، ص ۱ تا ۵.
- صفایی، ابراهیم (۱۳۵۵) رضاشاه کبیر در آینه خاطرات، تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- صنعیان (صابر همدانی)، اسدالله (۱۳۶۱) دیوان اشعار صابر همدانی، تهران: کتابفروشی زوار.
- طرفداری، علی‌محمد (۱۴۰۱) «بررسی روند و رویکردهای برگزاری مراسم هزاره فردوسی، ۱۳۱۳. ش در جهان»، گنجینه اسناد، ش ۱۲۸، ص ۴۷ تا ۷۶.
- عبدالله خان کابلی (۷ آبان ۱۳۱۳) «هدیه به روح فردوسی، اطلاعات، س ۹، ش ۲۳۲۶، ص ۳.
- غیرت کرمانشاهی، سیدعبد‌الکریم (بی‌تا) کلیات آثار سیدعبد‌الکریم غیرت کرمانشاهی، تهران: شرکت چاپخانه فردوسی.
- فروغی، محمدعلی (۱۳۸۷) «مقام ارجمند فردوسی»، مقالات فروغی، ج ۲، تهران: توس.
- فتوحی، محمود (۱۳۸۷) نظریه تاریخ ادبیات، تهران: سخن.
- فرات، عباس (۱۳۱۳) نامه ایران باستان، ش ۲۵، ص ۸.
- فرات، عباس (۱۳۳۶) ثمرات فرات، دیوان اول، تهران: شرکت سهامی چاپ رنگین.
- فردوسی‌نامه مزدیسنان (۱۳۲۵)، ش ۱ (نشریه باشگاه مزدیسنان تهران)
- فروزانفر، بدیع‌الزمان (۱۳۸۲) دیوان بدیع‌الزمان فروزانفر، به کوشش عنایتا ... مجیدی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- فصیحی شیرازی، حسن (۱۳۵۰) ارمغان احسان (دیوان احسان)، تهران: بی‌جا.
- کارگری، معین، خادم‌زاده، محمدحسن و توران طولابی (۱۴۰۰) «سهم نگرش و کنش نخبگان سیاسی در برپایی آرامگاه فردوسی»، اندیشه معماری، س ۵، ش ۹، ص ۱۰۱ تا ۱۱۹.
- کاسمی، نصرت‌الله (۱۳۱۳) چهارصد سال بعد از فردوسی، تهران: چاپخانه روشنایی.
- کوهستانی‌نژاد، مسعود (۱۳۸۲) قرائت‌خانه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۱۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- کیانی، مصطفی (۱۳۸۳) معماری دوره اول پهلوی، تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- گلشن آزادی (۱۳۳۳) دیوان غزلیات قصاید قطعات گلشن آزادی، مشهد: چاپخانه آزادی.

- محبوب، محمدجعفر (۱۳۷۱) آفرین فردوسی، تهران: مروارید.
- محیط طباطبایی، محمد (۱۳۶۹) «نام فردوسی چه بوده؟»، فردوسی و شاهنامه، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ص ۱۵ تا ۲۸
- مدرس رضوی و دیگران (۱۳۸۶) مشهد در آغاز قرن چهارده خورشیدی (گزارش مکتب شاهپور)، تصحیح و توضیح مهدی سیدی، مشهد: آهنگ قلم.
- مسرور، حسین (۱۳۱۳) در آرامگاه فردوسی، تهران: بی نا
- مسرور، حسین (مهر و آبان ۱۳۱۳) «در خوابگاه فردوسی»، باختر، س ۱، ش ۱۱ و ۱۲، ص ۵۶۳ تا ۵۶۷.
- مسرور، حسین (۱۳۳۸) راز الهام، بی جا: نشر آئین مهر.
- مسعودی خراسانی، محمدحسن، (بی تا) دیوان اشعار محمدحسن مسعودی خراسانی (نسخه خطی متعلق به خانواده مسعودی خراسانی).
- مشیرسلیمی، علی اکبر (۱۳۳۵) زنان سخنور، دفتر دوم، تهران: موسسه مطبوعاتی علی اکبر علمی.
- مؤید ثابتی (۱۳۱۳) به یادگار جشن هزارمین سال تولد فردوسی، مشهد: مطبعة خراسان.
- مؤید ثابتی (۱۳۴۴) دیوان اشعار مؤید ثابتی، تهران: کتابفروشی زوار.
- مهر (۱۳۱۳) ش ۵ و ۶، (گزارش کنگره فردوسی) ص ۷۰۴-۶۹۳.
- میرزاده عشقی (۱۳۷۳) کلیات میرزاده عشقی، به کوشش سیدهادی حائری، تهران: سازمان انتشارات جاویدان.
- میرفطروس، علی (۲۰۱۲) خاطرات دکتر امیر اصلاان افشار، بی جا: نشر فرهنگ.
- نادری، محمدحسین میرزا (۱۳۴۸) دیوان محمدحسین میرزا امیرالشعرا نادری، به تصحیح عبدالجواد طالقانی، تهران: کتابخانه ملی ملک.
- ناصرالدین سالار (۱۳۳۷) مجموعه ای از اشعار (چامه ها و چکامه و قطعات و تاریخ اشکانیان...)، شیراز: چاپخانه مصطفوی.
- نامه ایران باستان (آذر ۱۳۱۵) ش ۲۱-۱۸.
- نخجوانی، حسین (۱۳۴۳) مواد التواریخ، بی جا: کتابفروشی ادبیه.
- نوایی، عبدالحسین (۱۳۸۰) «چگونه انجمن آثار ملی بنیاد گرفت»، نامه انجمن، س ۱، ش ۱، ص ۹۶ تا ۱۱۸.
- وحید دستگردی، حسن (۱۳۱۳) «چکامه جشن فردوسی»، ارمغان، د ۱۵، ش ۸، ص ۵۶۱ تا ۵۶۶.
- وحید دستگردی، حسن (۱۳۷۴) دیوان وحید دستگردی، به کوشش س- وحیدنیا، تهران.
- وحیدزاده (۱۳۴۰) «انجمن ادبی حکیم نظامی»، ارمغان، د ۳۰، ش ۸، ص ۳۳۷ تا ۳۴۱.
- وحیدی، محمدعلی (آبان ۱۳۱۳) «جشن هزارمین سال تولد حکیم فردوسی»، ارمغان، د ۱۵، ش ۸، ص ۶۳۶ تا ۶۳۸
- وحید دستگردی، حسن (۱۳۱۳) «جشن فردوسی در مناکو: پذیرائی در دانشگاه از طرف پرنس ارفع الدوله»، ارمغان، د ۱۵، ش ۱۰ ص ۷۵۸ تا ۷۶۰
- هدایت، مهدی قلی (۱۳۲۹)، خطرات و خاطرات، تهران: شرکت چاپ رنگین
- ورونیک. ام. فوتی (۱۳۷۶) هیدگر و شاعران، ترجمه عبدالعلی دستغیب، اصفهان: نشر پرسش.
- هدایت، مهدیقلی (۱۳۲۹) خطرات و خاطرات، تهران: شرکت چاپ رنگین.
- هزاره فردوسی (۱۳۶۲) تهران: دنیای کتاب.

References

- Abiverdi, S. A. (1946). Kanz al-Nasayeh or Ganj-e Sa'adat. Shiraz: Ahmadi Bookstore. [In Persian]
- Adib Pishavari, S. A. (17 Mehr 1313 SH). Ettela'at, 9 (2309): 2. [In Persian]

- Adib Pishavari, S. A. (1933). *Divan-e Farsi and Arabic Qasayid and Qazaliyat-e Adib Pishavari* (A. Abdolrasuli, ed.). Tehran: Majles Printing. [In Persian]
- Afshar, I. (1986). "Literary Societies in Iran". *Ayandeh*, 12 (708): 376-384. [In Persian]
- Afshar, I. (2011). *Bibliography of Ferdowsi and Shahnameh*. Tehran: Written Heritage Research Center. [In Persian]
- Al-Khoury, B. (1426 AH). *Poetry of Al-Akhtal al-Sghir*. Beirut: Dar al-Kotob al-Arabi. [In Arabic]
- Aurang, M. A. H. K. (Dey 1313 SH). "The Ferdowsi Competition". *Baladieh*, (No.s 4 and 5): 1-6. [In Persian]
- Aydenloo, S. (2020). *Azerbaijan and the Shahnameh*. Tehran: Publications of Mahmoud Afshar Endowment Foundation in collaboration with Sokhan Publication. [In Persian]
- Azari, A. (1956). *Ferdowsi and Amir Abu Ali Simjur*. Tehran: Nil Publishing. [In Persian]
- Azzam, A. al-W. (2 Rajab 1353 AH). "Ala Qabr-e al-Ferdowsi". *Al-Rasalah*, (No. 70): 1831 [In Arabic]
- Bahar, J. & Tafreshi, M. (1998). *Biography, Life and Works of Sheikh Ahmad-e Bahar*. Tehran: Neda publication. [In Persian]
- Bahar, M. T. (1923). "Ferdowsi's Tomb" (Part One). *Nowbahar Haftegi*, (No. 28): 433-434. [In Persian]
- Bahar, M. T. (1923). "Ferdowsi's Tomb" (Part Two). *Nowbahar Haftegi*, (No. 29): 449-450. [In Persian]
- Bahar, M. T. (1978). *A Brief History of Political Parties in Iran* (Vol. 1). Tehran: Joint Stock Company of Pocket Books and Amir Kabir Publishing Institute. [In Persian]
- Bahar, M. T. (2008). *Divan of Poems of Malek al-Sho'ara Bahar* (Vol. 1). Tehran: Negah Publishing Institute. [In Persian]
- Bahar, S. A. (1991). *Divan of Poems of the Late Sheikh Ahmad Bahar* (Children of Sheikh Ahmad Bahar, eds.). n. p. [In Persian]
- Bastani Parizi, M. E. (1992). *Shahnameh Has a Happy Ending*. Tehran: Ata'i. [In Persian]
- Borhan. (3 Aban 1313 SH). *Toos*, (No. 5): 4. [In Persian]
- Borqe'i, S. M. B. (1984). *Famous Contemporary Orators of Iran* (Vol. 5). Qom: Khorram Publication. [In Persian]
- Dehghani, R.; Karimi, A.; Rasuli, H. (2017). "Reza Shah Era Celebrations; Their Goals and Achievements in Kurdistan". *History of Iran after Islam*, 8 (15): 37-62. [In Persian]
- Dolatabadi, Y. (1982). *Hayat-e Yahya* (Vol. 4). Tehran: Attar. [In Persian]
- Emdad, H. (2009). *Literary Societies of Shiraz*. Shiraz: Navid-e Shiraz. [In Persian]
- Eshaq, M. (1992). *Famous Orators of Iran* (Vol. 2). Tehran: Tolu' Publication. [In Persian]
- Esmaeili, A. (2006). "Pahlavi Era Architecture as Documented (Ferdowsi's Tomb)". *Golestan-e Honar*, (No. 3): 99-110. [In Persian]
- Fasihi Shirazi, H. (1977). *Armaghan-e Ehsan (Diva-e Ehsan)*. Tehran: N.P. [In Persian]

- Ferdowsi Night. (1969). Special Program of the Shahriar Literary Society on the Occasion of the Culture and Art Festival Throughout the Country. Tabriz: n. p. [In Persian]
- Ferdowsinameh Mazdayasnan. (1946). No. 1. Tehran: Mazdayasnan Club Publication. [In Persian]
- Forat, A. (1934). Name-ye Iran-e Bastan, (No. 25): 8. [In Persian]
- Forat, A. (1957). Samarat-e Forat, First Divan. Tehran: Rangin Printing Company. [In Persian]
- Foroughi, M. A. (2008). "The Esteemed Position of Ferdowsi". Maqalat-e Foroughi, (No. 2). Tehran: Toos. [In Persian]
- Foruzanfar, B. (2004). Divan-e Badi'ozzaman Foruzanfar (E. A. Majidi, ed.). Tehran: Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Fotuhi, M. (2008). The Theory of the History of Literature. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Gheirat Kermanshahi, S. A. K. (n. d.). General Works of Seyyed Abdul Karim Gheirat Kermanshahi. Tehran: Ferdowsi Printing Company. [In Persian]
- Golshan-e Azadi. (1955). Divan-e Ghazaliyat, Qasa'ed, Qata'at-e Golshan-e Azadi. Mashhad: Azadi Press. [In Persian]
- Habibollahi, A. (1984). Armaghan-e Navid (M. Habibollahi, ed.). Isfahan: Meysam Tammar. [In Persian]
- Hamidi Shirazi, M. (Tir-e 1314). "Ferdowsi and Iran". Bakhtar, 2 (8): 563-567. [In Persian]
- Hasanabadi, A. (2002). "Political and Cultural Societies of Khorasan in the Constitutional Era". Journal of Birjand Faculty of Literature and Humanities, 2 (2): 27-54. [In Persian]
- Hedayat, M. Q. (1990). Dangers and Memories. Tehran: Rangin Printing Company. [In Persian]
- Hezare-ye Ferdowsi. (1983) Tehran: Donya-ye Ketab. [In Persian]
- Islamic Research Foundation affiliated with the Library of Astan Quds Razavi, Document No. 49/99137. [In Persian]
- Islamic Research Foundation affiliated with the Library of Astan Quds Razavi, Document No. 7/99137 to 99137/10. [In Persian]
- Kaboli, A. K. (7 Aban 1313 SH). "A Gift to the Spirit of Ferdowsi". Ettela'at, 9 (2326): 3. [In Persian]
- Kargari, M.; Khademzadeh, M. H.; and Toolabi, T. (2021). "The Share of Political Elites' Attitudes and Actions in Establishing Ferdowsi's Tomb". Andisheh-ye Me'mari, 5 (9): 101-119. [In Persian]
- Kasemi, N. (1934). Four Hundred Years after Ferdowsi. Tehran: Roshana'i Printing Press. [In Persian]
- Kiani, M. (2004). Architecture of Pahlavi I Era. Tehran: Institute Motale'at-e Tarikh-e Mo'aser-e Iran. [In Persian]
- Kuhestani-Nejad, M. (2003). Iranian Reading Rooms from the Beginning to the year 1311. Tehran: Vezarat-e farhang va Ershad-e Eslami, Markaz-e Motale'at va Tahqiqat-e Rasaneha. [In Persian]
- Mahjoob, M. J. (1988). Afarin-e Ferdowsi. Tehran: Morvarid. [In Persian]

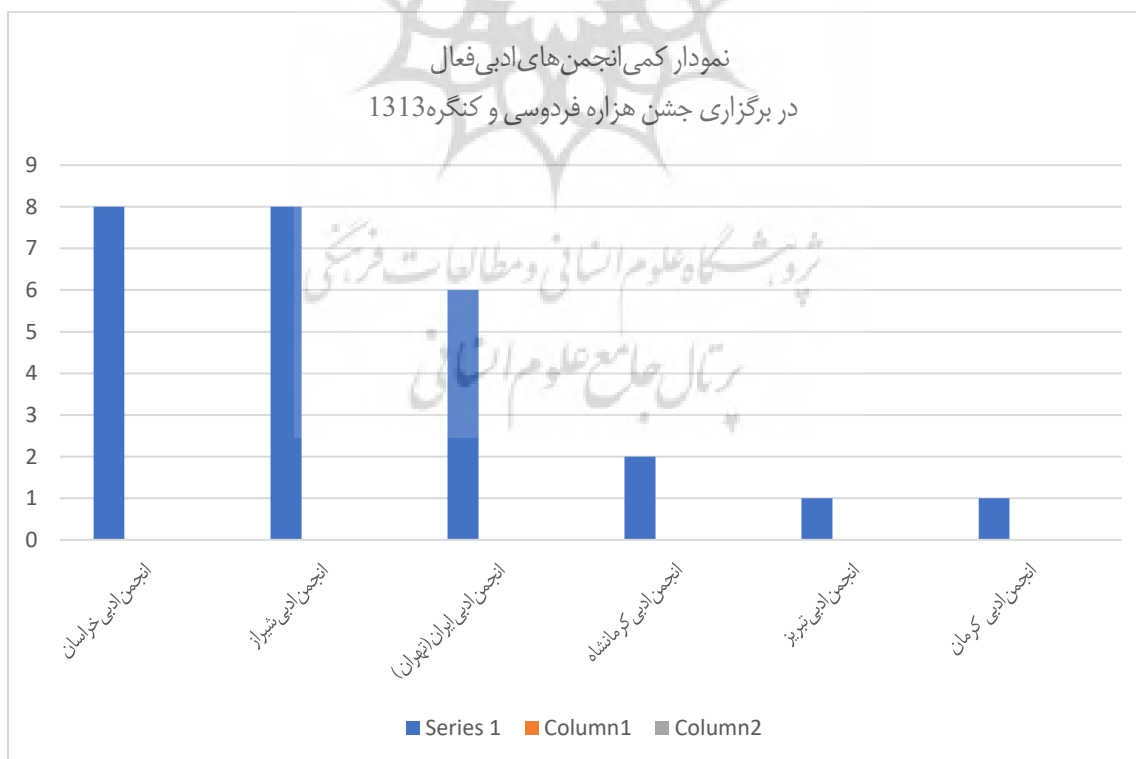
- Masoudi Khorasani, M. H. (n. d.). Divan Ash'ar-e Mohammad Hassan Masoudi Khorasani (Manuscript belonging to the Masoudi Khorasani family). [In Persian]
- Masroor, H. (1934). Dar Aramgah-e Ferdowsi. Tehran: n. p. [In Persian]
- Masroor, H. (1959). Raz-e Elham. n. l.: 'Ain Mehr Publishing.
- Masroor, H. (Mehr and Aban 1313 SH). "Dar Khabgah-e Ferdowsi". Bakhtar, 1 (11-12): 563-567. [In Persian]
- Mirfatrous, A. (2012). Memories of Dr. Amir Aslan Afshar. Tehran: Farhang Publishing. [In Persian]
- Mirzadeh Eshghi. (1994). Kolliyat-e Mirzadeh Eshghi (S. H. Ha'eri, ed.). Tehran: Sazeman-e Entesharat-e Javidan. [In Persian]
- Mo'ayyed Sabeti. (1934). Be Yad-e Jashn-e Hezaromin Sal-e Tavallod-e Ferdowsi. Mashhad: Khorasan Printing Press. [In Persian]
- Mo'ayyed Sabeti. (1965). Divan-e Asha'r-e Mo'ayyed Sabeti. Tehran: Zovvar Bookstore. [In Persian]
- Mohit Tabataba'ei, M. (1989). "What Was the Name of Ferdowsi?". Ferdowsi and Shahnameh. Tehran: Amir Kabir: 15-28. [In Persian]
- Moshir Salimi, A. A. (1956). Eloquent Women, Second Book. Tehran: Institute Matbu'ati-ye Ali Akbar 'Elmi. [In Persian]
- N. A. (1934). "Report of the Ferdowsi Congress". Education and Training, 4 (7-8): 384-399. [In Persian]
- Naderi, M. H. M. (1969). Divan-e Mohammad Hossein Mirza Naderi (A. J. Taleghani, ed.). Tehran: Malik National Library. [In Persian]
- Nakhjavani, H. (1964). Mavad al-Tavarikh. n. l.: Adabiyyeh Bookstore. [In Persian]
- Nam-e Iran-e Bastan. (December 1315). No. 18-21. [In Persian]
- Naser al-Din Salar. (1999). Collection of Poems (Chamehs and Chakamehs and Pieces and the History of the Parthians.). Shiraz: Mostafavi Printing. [In Persian]
- Nava'ei, A. (2001). "Cheguneh Anjoman-e Asar-e Melli Bonyad Gereft?". Name-ye Anjoman, 1 (1): 96-118. [In Persian]
- Radfar, A. (2012). Ferdowsi and the Shahnameh Beyond the Borders. Tehran: Amir Kabir Publishing Institute. [In Persian]
- "Report of Ferdowsi's Celebration in Isfahan". (17 Mehr 1313 SH). Ettela'at, 9 (2309): 3. [In Persian]
- "Report of Ferdowsi's Celebration in Isfahan". (18 Mehr 1313 SH). Ettela'at, 9 (2310): 3. [In Persian]
- "Report of Ferdowsi's Celebration in Isfahan". (23 Mehr 1313 SH). Ettela'at, 9 (2314): 3. [In Persian]
- "Report of Ferdowsi's Celebration in Isfahan". (30 Mehr 1313 SH). Ettela'at, 9 (2320): 3. [In Persian]
- "Report of the Ferdowsi Congress". (1934). Mehr, (No.s 5-6): 693-704. [In Persian]

- Rouhani Vesal. (1940). *Golshan-e Vesal*. Tehran: Ketab Printing Company. [In Persian]
- Rouhani, G. R. (1964). *Kolliyat-e Ash'ar va Fokahiyat-e Rouhani* (Ajenneh). Tehran: Sana'i Library Publications. [In Persian]
- Rouhani, G. R. (28 Mehr 1313 SH). "Mostashreqin-e Ba-vafa Ahlan wa Sahlan Marhaba". *Omid*, (No. 240): 3. [In Persian]
- Safaei, E. (1976). *The Great Reza Shah in the Mirror of Memories*. Tehran: Ministry of Culture and Art. [In Persian]
- Sani'ian (Saber Hamedani), A. (1982). *Divan of Saber Hamedani's Poems*. Tehran: Zovvar Bookstore. [In Persian]
- Seddigh, I. (1336). "Speech of Issa Seddigh on the Occasion of the Fortieth Day of the Passing of Admiral Aq Oli". *Memorial of the Lieutenant General Faraj Allah Aq Oli*. Tehran: National Works Association: 1-5. [In Persian]
- Seddigh, I. (1354). *Yadgar-e Omr* (Vol. 2). Tehran: Marvi Printing House. [In Persian]
- Sedghi al-Zahavi, J. (13 Rajab 1353 AH). "Atina Mohtfalin". *Al-Resalah*, (No. 68): 1747-1746. [In Persian]
- Sedghi al-Zahavi, J. (14 Mehr 1313 SH) "Atina Mohtfalin". *Ettela'at*, 9 (2306): 4. [In Persian]
- Sedghi al-Zahavi, J. (14 Mehr 1313 SH). "After a Thousand Years". *Ettela'at*, 9 (2306): 2. [In Persian]
- Sepanta, S. (1986). "Literary Societies of Isfahan". *Ayandeh*, 12 (7-8): 385-399. [In Persian]
- Seyyed Qotbi, S. M. (2021). *News of Khorasan in the Press of Reza Shah Pahlavi Era* (Vol. 1). Qom: Majma'-e Zakhayer-e Eslami. [In Persian]
- Seyyed Qotbi, S. M. (2021). *News of Khorasan in the Press of Reza Shah Pahlavi Era* (Vol. 5). Qom: Majma'-e Zakhayer-e Eslami. [In Persian]
- Seyyed Qotbi, S. M. (2021). *News of Khorasan in the Press of Reza Shah Pahlavi Era* (Vol. 11). Qom: Majma'-e Zakhayer-e Eslami. [In Persian]
- Shafa, S. (1958). *Taranehay-e Naghmehaye Yunani, Naghmehaye Chini, Naghmehaye Irani* (Vol. 6). Tehran: n. p. [In Persian]
- Shafaq, M. (1998). *Tazkereh-ye Sho'araye Tehran az Aghaz ta Emrooz* (Vol. 2). Tehran: Sana'i. [In Persian]
- Shahriar, M. H. (1994). "Memorial of Ferdowsi's Celebration". *Azadi*, (No. 880): 1. [In Persian]
- Shahriar, M. H. (1995). *Divan-e Shahriar* (Vol. 1). Tehran: Zarrin and Negah. [In Persian]
- Shebli al-Mallat. (1961). "Al-Ferdowsiyyah". *Literary Studies*, 3 (3): 302-306. [In Persian]
- Sheybani, A. (2013). *Khorasan and the Role of Governors in the First Pahlavi Era*. Mashhad: Ahang-e Qalam. [In Persian]
- Sho'aa al-Molk. (1354 AH / 1313 SH). *Qasideh-ye Ferdowsiyyah*. Shiraz: Mostafavi Printing Press. [In Persian]

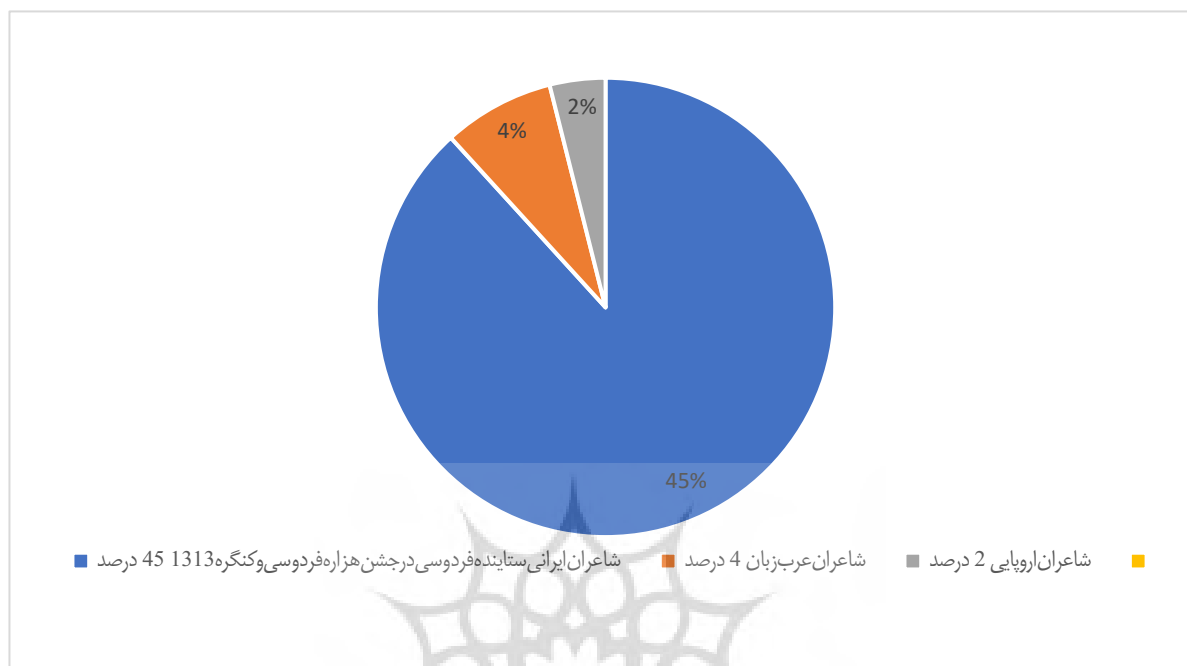
- Tarfdari, A. M. (2022). "A Study of the Process and Approaches of Holding the Ferdowsi Millennium Ceremony, 1313 in the World". *Ganjineh-e-Sanad*, (No. 128): 47-76. [In Persian]
- Vahid Dastgerdi, H. (1313 SH). "Ode to Ferdowsi's Celebration". *Armaghan*, 15 (8): 561-566. [In Persian]
- Vahid Dastgerdi, H. (1995). *Divan of Vahid Dastgerdi* (S. Vahidnia, ed.). Tehran: Aftan. [In Persian]
- Vahidi Dastgerdi, H. (1935). "Celebrating Ferdowsi in Monaco: Reception at the University by Prince Arfa-al-Dawla". *Armaghan*, 15 (10): 758-760. [In Persian]
- Vahidi, M. A. (1935). "Celebration of Ferdowsi's Thusand Years". *Armaghan*, 15 (8): 636-638. [In Persian]
- Vahidzadeh. (1961). "Anjoman-e Adabi-ye Hakim Nezami". *Armaghan*, 30 (8): 337-341. [In Persian]
- Veronique. M. F. (1997). *Heidegger and Poets* (A. Dastgheib, trans.). Isfahan: Porsesh. [In Persian]
- Zargani, S. M. (2016). *History of Iranian Literature* (Vol. 4, with a Genre Approach). Tehran: Fatemi. [In Persian]

پیوست

جدول شماره ۱



جدول شماره ۲



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی